รายงานการเสวนาโต๊ะกลมเรื่องการวิจารณ์ศิลปะ ในหัวข้อ “ปลุกผี...การวิจารณ์ : ทำไม อย่างไร” โครงการวิจัย “การวิจารณ์ศิลปะ : รอยต่อระหว่างวัฒนธรรมลายลักษณ์และวัฒนธรรมเสมือนจริง” (ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย) วันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2555 ณ The Jim Thompson Art Center

วันทนีย์ ศิริพัฒนานันทกูร

โครงการจัดตั้งภาควิชาสื่อผสม คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

คำสำคัญ การวิจัย, การวิจารณ์, ศิลปะ

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้เป็นการถอดเทปจากกิจกรรมการเสวนา"ปลุกผี...การวิจารณ์ : ทำไม อย่างไร" กิจกรรมทางวิชาการครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย "การวิจารณ์ศิลปะ : รอยต่อระหว่างวัฒนธรรมลายลักษณ์และวัฒนธรรมเสมือนจริง" ในสาขาทัศนศิลป์ เพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ศิลปะร่วมสมัยของไทย และเพื่อเปิดพื้นที่แดนกลางในการเผยแพร่บทวิจารณ์ให้มีผลงานปรากฏในพื้นที่สาธารณะอย่างแพร่หลายมากขึ้น ซึ่งอาจนำไปสู่การสร้างนักวิจารณ์ศิลปะรุ่นใหม่ในอนาคต

JRNL vol1(2).indd 81 2014/06/13 0:31

สืบเนื่องจากข้อสรุปที่ค้นพบจากผลการวิจัยเรื่องการวิจารณ์ทัศนศิลป์ในพื้นที่ทั้งสื่อ สิ่งพิมพ์และสื่อออนไลน์ที่ว่า สถาบันการศึกษาของประเทศไทย "ยังคงเน้นการทำหน้าที่ ผลิตบุคลากรเพื่อให้ออกไปเป็นศิลปิน นักวิชาการ และภัณฑารักษ์มากกว่าที่จะสร้างอาชีพ นักวิจารณ์ให้เกิดขึ้น เห็นได้จากหลักสูตรการศึกษาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันที่ดูเหมือนจะมุ่งเน้นไปที่การสร้างงานศิลปะ และการจัดการศิลปะ" (ข้อสรุปจากรายงานสรุปความก้าวหน้าการวิจัยในรอบ 6 เดือนที่ 1 ในปีพ.ศ. 2555 ของสาขาทัศนศิลป์, หน้า 67) ด้วยเหตุนี้ การลดพื้นที่ในการนำเสนองานวิจารณ์ในสื่อสิ่งพิมพ์นั้นแล้ว สถาบันทางการศึกษาศิลปะของประเทศไทยเองจึงน่าจะมีส่วนที่ทำให้จำนวนนักวิจารณ์ และงานวิจารณ์หดหายด้วยเช่นกัน ในขณะที่สื่อออนไลน์ที่เกิดขึ้นมาจากความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง (cyber media) จะเปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถสร้างพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นทางการวิจารณ์ผลงานศิลปะได้อย่างอิสระ ด้วยรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น เช่น คลิปวิดีโอ คลิปเสียง หรือการเผยแพร่งานเขียนที่ตีพิมพ์ออนไลน์ อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ผู้ใช้สามารถสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันได้อย่างฉับพลัน แต่ดูเหมือนว่า สำหรับสาขาทัศนศิลป์การใช้พื้นที่ดังกล่าวในการวิจารณ์ศิลปะ ส่วนใหญ่ยังเป็นการนำเอางานวิจารณ์ในสื่อสิ่งพิมพ์มาตีพิมพ์ซ้ำมากกว่าการเขียนงานวิจารณ์ขึ้นใหม่เพื่อเผยแพร่ในสื่อออนไลน์

สิ่งที่น่าสนใจคือ ในขณะที่สถาบันการศึกษาหันไปสร้างบทบาททางวิชาการในด้านอื่น องค์กรเอกชนกลับเพิ่มบทบาทของตนเองในการสนับสนุนการให้ความรู้ทั้งแบบเปิดและแบบปิด มีการจัดเสวนาวิชาการที่เกี่ยวข้องกับทัศนศิลป์ และมีการเปิดหลักสูตรการศึกษาระยะสั้นด้านปรัชญาและประวัติศาสตร์ศิลปะในระดับลึกทั้งของในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งบทบาทนี้ในอดีตเคยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเฉพาะในสถาบันการศึกษาเท่านั้น จากการเข้าร่วมสังเกตการณ์ในกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรเอกชนและองค์กรอิสระ พบว่าผู้ที่สนใจในการเข้าร่วมมิได้จำกัดอยู่แค่ผู้คนในวงการทัศนศิลป์เท่านั้น แต่มีผู้สนใจจากสาขาวิชาต่าง ๆ ร่วมด้วย

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความกระหายในการสั่งสมความรู้ให้กับตนเองของคนในวงการทัศนศิลป์และผู้รักในศิลปะ จนเป็นที่น่าคิดต่อว่า เมื่อมหาชนได้รับความรู้เพิ่มเติมมากขึ้น ความสามารถในการวิเคราะห์วิจารณ์จะเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วยหรือไม่ ในขณะเดียวกันหากการสั่งสมความรู้ดังกล่าวยังไม่สามารถกระตุ้นให้เกิดสังคมการวิจารณ์ที่เข้มแข็งแล้ว สิ่งที่ขาดหายไปคืออะไร ความอ่อนแอดังกล่าวเกิดจากการขาดความรู้ในทางการวิจารณ์หรือตัวงานศิลปะที่ยังไม่สามารถสร้างแรงปะทะที่กระตุ้นให้เกิดการแสดงความคิดเห็นเชิงวิจารณ์ได้

ด้วยเหตุนี้ เพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ศิลปะร่วมสมัยของไทย และเพื่อเปิดพื้นที่แดนกลางในการเผยแพร่บทวิจารณ์ให้มีผลงานปรากฏในพื้นที่สาธารณะอย่างแพร่หลายมากขึ้น

JRNL vol1(2).indd 82 2014/06/13 0:31

ซึ่งอาจนำไปสู่การสร้างนักวิจารณ์ศิลปะรุ่นใหม่ให้เกิดขึ้น โครงการวิจัยฯ จึงจัดกิจกรรมห้องทดลองเรื่องการวิจารณ์ศิลปะขึ้น ด้วยการจัดเสวนาโต๊ะกลมเรื่องการวิจารณ์ศิลปะ ในหัวข้อ "ปลุกผี... การวิจารณ์ : ทำไม อย่างไร?" ผ่านมุมมองของนักปรัชญา นักรัฐศาสตร์ และนักวิจารณ์ทัศนศิลป์ โดย ดร.เกษม เพ็ญภินันท์ (อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ดร.ทัศนัย เศรษฐเสรี (ศิลปินและอาจารย์ประจำภาควิชา Media Arts and Design ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) อ.ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์ (อาจารย์พิเศษด้านทฤษฎีสังคมศาสตร์และสิทธิมนุษยชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยมหิดล) อ.ถนอม ชาภักดี (ดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าภาควิชาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร และเป็นนักวิจารณ์ศิลปะร่วมสมัย) และดำเนินรายการโดย ดร.บัณฑิต จันทร์โรจนกิจ (อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นบรรณาธิการนิตยสารวิภาษา) โดยมีผลงาน "ปลุกผี" (Primitive) ของอภิชาติพงศ์ วีระเศรษฐกุล เป็นกรณีศึกษา เพื่อนำเสนอมุมมองในเรื่องบทบาทของการวิจารณ์ศิลปะ ในเชิงศิลปะ สังคม การศึกษา วัฒนธรรม การเมือง ฯลฯ

กิจกรรมเสวนาโต๊ะกลมเรื่อง "ปลุกผี...การวิจารณ์ : ทำไม อย่างไร?"

ดร.บัณฑิต ผู้ดำเนินรายการ กล่าวเริ่มการเสวนาโต๊ะกลมด้วยการตั้งคำถามว่า การเขียนงานวิจารณ์คืออะไร ผลงานเขียนที่ได้รับการเผยแพร่ที่ผ่านมานับได้ว่าเป็นผลงานวิจารณ์หรือไม่? หรือเป็นเพียงการใช้ศิลปะเป็นเวทีเพื่อที่จะสื่อถึงอะไรบางอย่าง หรือเป็นเพียงแค่การตีความเนื้องานแล้วเชื่อมโยงไปสู่สิ่งอื่น การเสวนาครั้งนี้ ดร.บัณฑิตได้เริ่มการแนะนำหนังสือที่มีนัยทางการวิจารณ์ที่น่าสนใจ 2 เล่ม ได้แก่หนังสือของเร โชว์ (Rey Chow) ชื่อ *Primitive Passions: Visuality, Sexuality, Ethnography, and Contemporary Chinese Cinema* เป็นหนังสือที่ตั้งคำถามกับผู้สร้างภาพยนตร์ทั้งหลายว่าพวกเขาสร้างผลงานเพื่อเอาใจชาวต่างชาติด้วยการขายความเป็นจีนหรือสร้างเพื่อวิจารณ์สังคมตนเอง โดยเร โชว์ (ผู้เขียน) ได้วิจารณ์ผลงานของผู้กำกับชื่อดังจาง อี้โหมว และ เฉิน ข่ายเก๋อ ว่าการทำงานของพวกเขานั้นประสบความสำเร็จในโลกตะวันตกมากกว่าในแผ่นดินเกิด ในประเด็นนี้ใกล้เคียงกับกรณีของอภิชาติพงศ์ที่ประสบความสำเร็จในต่างประเทศ ในขณะที่คนไทยอีกหลายคนที่กล่าวว่าไม่สามารถทำความเข้าใจผลงานของเขาได้เพราะว่าตัวผลงานเองนั้นมีความกระจัดกระจายในหลายๆ เรื่อง การคัดเลือกนักแสดงก็เป็นเพียงชาวบ้าน ซึ่งมีความแตกต่างจากภาพยนตร์เรื่องอื่น อีกทั้งยังเต็มไปด้วยมีสาระสำคัญที่ขวนคิดต่อได้อีกมากมาย (สำหรับผลงานอีกเล่มอยู่ในกลุ่มของนักรัฐศาสตร์ที่สนใจเรื่องภาพยนตร์ คือ *Rethinking Third Cinema* ของ R. Guneratne, Wimal Dissanayake)

JRNL vol1(2).indd 83 2014/06/13 0:31

อนึ่ง การเสวนาในวันนี้ขอให้วิทยากรทุกคนได้พูดวิเคราะห์วิจารณ์จากมุมมองของตัวเองที่มีต่อผลงานของอภิชาติพงศ์ จากมุมมอง และจากความเชี่ยวชาญในแต่ละสาขา เพื่อนำไปสู่การคิดต่อ เชื่อมต่อด้านอื่นๆ ต่อไป โดยจะเริ่มจากมุมมองจากคนในวงการศิลปะก่อนคืออาจารย์ถนอม ชาภักดี

อ.ถนอม กล่าวว่า โดยส่วนตัวมีโอกาสได้ติดตามงานของของอภิชาติพงศ์ ตั้งแต่ชิ้นแรก มาจนถึงชิ้นสุดท้ายคือ *Primitive* ประเด็นที่น่าสนใจที่ส่งผลเชื่อมโยงต่อวัฒนธรรม และขนบของไทยอยู่ตรงที่

1 เนื่องจากเราไม่สามารถวิพากษ์วิจารณ์ขนบไทยได้โดยตรง อภิชาติพงศ์ จึงมีการใช้ผี คนบ้า ความไม่สมประกอบ มาเป็นเครื่องมือในการวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องต่างๆ
2 การพูดเรื่องอดีตชาตินั้นมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องพุทธ และพระพุทธเจ้า ซึ่งอีกนัยหนึ่งหมายถึงคนที่ไม่มีตัวตน จึงต้องนำคนปกติ มาเป็นผู้ถ่ายทอด
3 ประเด็นสุดท้ายคือเรื่องการปลุกผี

ความสนใจของงานชิ้นนี้อยู่ที่การพูดถึง ตำนานนาบัว การดู *Primitive* ไม่ได้ทำให้รู้สึกถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงที่นาบัว แต่กลับทำให้นึกถึงเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ที่ตนเองได้ถูกจับที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วย หนังของอภิชาติพงศ์ได้ทำให้เราเกิดการย้อนกลับไปสู่ประสบการณ์ส่วนบุคคลของผู้ชมอีกครั้ง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลงานศิลปะของอภิชาติพงศ์ หากใช้เพียงการศึกษาจากตัวงานเพียงอย่างเดียวนั้นเป็นความยากลำบากมากที่จะเข้าใจความเป็นมาและเรื่องราวในที่ศิลปินสร้างขึ้น ด้วยเพราะผลงานของอภิชาติพงศ์ไม่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่นาบัว ในเหตุการณ์วันเสียงปืนแตก เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2508 เลย แต่อภิชาติพงศ์กลับนำเรื่องราวเหล่านั้นมาถ่ายทอดให้กับคนรุ่นใหม่ในหมู่บ้าน ได้ย้อนกลับไปคิดถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องอีกครั้ง ทำให้เห็นความทรงจำและความคิดของคนในเหตุการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองต่างๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ได้รับรู้ว่าคนรุ่นใหม่นั้นมีความคิดเห็นอย่างไร พร้อมกันนี้ ความน่าสนใจอีกอย่างหนึ่งอยู่ที่การสร้างยานอวกาศ และมีการให้เด็กหนุ่มเข้าไปเล่าเรื่องราวของตนเองในพื้นที่ใหม่ที่ที่ศิลปินสร้างขึ้น ซึ่งก็ไม่ใช่เรื่องราวที่เกิดขึ้นที่นาบัวอีกเช่นกัน ด้วยเหตุนี้งานศิลปะทำให้เราได้เห็นภาพ รอย "ไม่" ต่อของประวัติศาสตร์ของนาบัว เห็นกระบวนการทางสังคม สะท้อนให้เห็นสิ่งที่รัฐในปี 2508 และรัฐในปี 2555, 2554, 2553 คิดกับวิถีชีวิตของผู้คน อภิชาติพงศ์ใช้วิธีการไม่พูดถึงเพื่อดึงประเด็นที่เคยเกิดขึ้นให้กลับมาอีกครั้ง ซึ่งการไม่พูดถึงนี้ทำให้คนในวงการศิลปะยุคปัจจุบันต้องกลับมาทบทวนและตั้งคำถามว่า การไม่พูดถึงของหนัง ของงานศิลปะกับตำนานทางประวัติศาสตร์นำมาซึ่งเหตุและผลใด สาเหตุเป็นเพราะศิลปินไม่พูดถึง หรือศิลปินจงใจที่จะไม่พูด และที่สำคัญ การไม่พูดถึงนี้สามารถทำให้ผู้ชมคิดต่อได้หรือไม่ อย่างไร

JRNL vol1(2).indd 84 2014/06/13 0:31

สำหรับประเด็นการจัดวางผลงาน (Installation) เมื่อศิลปินผลิตผลงานเสร็จสมบูรณ์ และนำออกมาจัดแสดง ตรงนี้เห็นได้ชัดว่าอภิชาติพงศ์ไม่ได้ต้องการให้ผู้ชมระลึกถึงความเป็นนาบัว หรือเหตุการณ์ที่นาบัว แต่ทำให้ผู้ชมเห็นถึงกระบวนการจัดการศิลปะ การที่ศิลปินใช้กรณีของนาบัวมาเป็นตัวจุดประกายให้คนได้คิด โดยเฉพาะชื่อของงาน ที่แม้จะเป็นแค่ชื่อก็สามารถทำให้คนได้คิดระลึกถึง อีกทั้งยังมีองค์ประกอบในเรื่องภาษาภาพยนตร์ที่ถูกใส่เข้าไปในงานนี้ด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการใช้แสง ยานอวกาศ ผี สิ่งเหล่านี้ศิลปินต้องการปลุกเร้าอารมณ์ของผู้ชมให้ย้อนกลับไปสู่ที่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นของนาบัวมากกว่า ดังนั้น จุดนี้จึงต้องมีการอธิบายในเรื่องของนาบัวเพื่อทำให้เกิดบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม เพราะลำพังแค่ผลงานของอภิชาติพงศ์คงยังไม่สามารถทำให้คนคิดถึงเหตุการณ์ที่นาบัว ในวันที่ 7 สิงหาคม ได้ ยังต้องมีนักสร้างคนอื่นและผู้ดูคนอื่นที่จะมาช่วยกันเติมเต็ม อย่างไรก็ตามในฐานะความเป็นงานศิลปะ ก็อาจกล่าวได้ว่าการติดตั้งผลงาน อภิชาติพงศ์ ได้ใช้กระบวนการปลุกผีเพื่อที่จะให้คนระลึกถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่นาบัว เหตุการณ์การต่อสู้ของชาวบ้านในนาบัวได้

ดร.บัณฑิตกล่าวสรุปประเด็นของอาจารย์ถนอมว่า การปลุกผีในแง่การเล่าเรื่องอันหมายถึงในแง่ของสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต เช่นในกรณีของนาบัวที่เหมือนจะเป็นการทำซ้ำ (reenact) แต่ก็เป็นการทำซ้ำที่ไม่เหมือนเดิม และไม่มีความสัมพันธ์กับสิ่งที่เกิดขึ้น ตรงกันข้ามเรื่องเล่าของอภิชาติพงศ์ทำให้เราคิดสงสัยถึงปฏิบัติการของรัฐที่กระทำกับประชาชนเมื่อ 40 กว่าปีก่อนว่ายังเหมือนเดิมหรือไม่ พร้อมกับให้แง่มุมในฐานะที่เป็นคนรุ่น 6 ตุลาคม ที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับประวัติศาสตร์ในยุคนั้น อีกทั้งยังมีเรื่องสัญญะบางอย่างที่ล่องลอยในงานจัดวางประกอบกับการสร้างยานอวกาศของอภิชาติพงศ์

พร้อมกันนี้ ดร.บัณฑิตได้เปิดประเด็นเพิ่มเติมว่า ยังมีอีกประเด็นที่น่าสนใจในผลงานศิลปะ ชิ้นนี้ คือ สภาวะเรื่องความรักระหว่างชายกับชาย (Male bonding) ที่ปรากฏในผลงาน เรื่องนี้ที่ให้ความรู้สึกรุนแรงมากจนทำให้รู้สึกสงสัย เพราะการมีประเด็น Male Bonding ปรากฏนี้สำหรับคนที่เรียนปรัชญาอาจทำให้รู้สึกถึงยุคกรีกที่ชายกับชายรักและปกป้อง คุ้มครอง ดูแลกันและกัน เช่น อะคริลิส (Achilles) กับหนุ่มผู้น้องที่ไปรบที่เมืองทรอย จนทำให้เมืองทรอยล่มสลาย ซึ่งในประเด็นนี้ได้เชิญอ.ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์ ขยายความและเชื่อมโยงประเด็นต่อไป

อ.ศิโรตม์เริ่มต้นการนำเสนอสิ่งที่เตรียมมาก่อนคือเรื่องการวิจารณ์ โดยกล่าวว่าในหนังสือของกุสตาฟ โฟลแบรต์ (Gustave Flaubert) นั้น พูดถึงการวิจารณ์ว่าหมายถึงคนที่ต้องเห็น ต้องรับรู้มาแล้วในทุกๆ เรื่อง พร้อมกันนี้ในบริบทของกรีกก็มีการปรากฏเรื่องการวิจารณ์เช่นกัน มีคาแรกเตอร์หนึ่งชื่อ Zoilus ถูกฆ่าตายเพราะไปวิจารณ์กษัตริย์ ประเด็นการตายของตัวละครนี้นำมาซึ่ง

JRNL vol1(2).indd 85 2014/06/13 0:31

การถกเถียงว่าเขาถูกฆ่าตายด้วยวิธีการใด เวอร์ชั่นหนึ่งบอกว่าเขาถูกฆ่าตายด้วยการประหาร การปาหิน อีกเวอร์ชั่นบอกว่าถูกฆ่าด้วยการโยนลงภูเขาทำให้ตายทั้งเป็น สรุปคือ ในแง่หนึ่งนักวิจารณ์จะต้องทำให้เรารู้ทุกเรื่อง แต่ในอีกแง่หนึ่งถ้าพูดผิดหูก็อาจจะนำมาซึ่งความตายเช่นกัน

การวิจารณ์คือการพยายามทำให้สิ่งต่างๆ ที่เคยเป็นความคิด ความเชื่อ เป็นบรรทัดฐาน (norm) ทั้งในสังคม ศิลปะ และในทุกสิ่งมีข้อจำกัดมากขึ้น โดยปกติที่เราฟังเรื่องความรู้ ศิลปะ เรามักคิดว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นความจริง (Truth) โดยสมบูรณ์แบบ และทุกสิ่งไม่มีข้อจำกัด แต่การวิจารณ์มีส่วนช่วยทำให้เกิดข้อจำกัด ทำให้สิ่งที่ถูกคิดว่าความเป็นจริงมีสถานะเป็นเพียงเหตุผลเชิงคาดการณ์ คาดคะเน การวิจารณ์แสดงให้เห็นว่าสิ่งที่ถูกสร้างถูกนำเสนอ (represent) นั้นมีเหตุผลในการสร้างอย่างไร ด้วยเหตุนี้ถ้านำประเด็นนี้กลับมาพิจารณาถึงงานของอภิชาติพงศ์จะพบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจ เช่นที่อ.ถนอมพูดถึงกรณีนาบัว และการเป็นคอมมิวนิสต์ ถ้าลองนำผลงาน "ปลุกผี" มาโยงเข้ากับผลงานภาพยนตร์เรื่อง "ลุงบุญมีระลึกชาติ" หรือโปรเจคต์อื่นๆ ความน่าสนใจของผลงานเหล่านี้คือมีธีม (theme) บางอย่างอยู่ และอภิชาติพงศ์กำลังทำการวิจารณ์ในประเด็นที่ทำให้การรับรู้ของเราเกี่ยวกับสังคมไทย การวิจารณ์ในสังคมไทยไปไกลมากขึ้น

ใน "ลุงบุญมีระลึกชาติ" เรามองเห็นเรื่องการทำให้ตัวละครที่มาจากบริบทที่ต่างกันมาเผชิญหน้ากัน ในฉากที่มีชื่อเสียงมีคนพูดถึงเป็นอย่างมากคือ ฉากบนโต๊ะอาหารที่มีตัวละคร ลุงบุญมี ลิงผี ภรรยาเก่า ภรรยาปัจจุบัน และตัวละครอื่นๆ ซึ่งไม่มีทางเกิดขึ้นได้ในโลกปัจจุบัน ในขณะที่ละครไทยชอบมีฉากบนโต๊ะอาหาร เหมือนที่ในหนังฝรั่งชอบมีฉากบนเตียง ฉากแบบนี้อภิชาติพงศ์นำมาสร้างโดยใส่รูปแบบใหม่เข้าไป และทำให้เกิดการเผชิญหน้าของตัวละครที่มาจากภูมิหลังที่ต่างกันไป ลุงบุญมีเป็นตัวแทนของปัจจุบัน ภรรยาเก่าเป็นตัวแทนของอดีตของลุงบุญมีที่ลุงบุญมีหลงลืมไปแล้ว ลิงผีเป็นตัวแทนของคนที่เกี่ยวข้องกับคอมมิวนิสต์ การนำเอาอดีตในหลายมิติมาปะทะกันมีผลทำให้ความหมายในปัจจุบันนั้นเปลี่ยนแปลงไปได้ นี่คือวิธีที่อภิชาติพงศ์นำมาใช้เยอะมากในงานของเขา การนำเอาตัวละครซึ่งมีความทรงจำที่หลากหลายและแตกต่างกันออกไปมาปะทะกัน แล้วทำให้เราซึ่งเป็นผู้ดู เหตุการณ์ถูกปะทะและมองปัจจุบันเปลี่ยนไป ในกรณีลุงบุญมีคนที่ดูฉากนี้จะต้องเกิดการตั้งคำถามว่าเกิดอะไรขึ้นกับลิงผี และทำไมลิงผีถึงถูกกันออกไปจากสังคมของลุงบุญมี แล้วทำไมลิงผีต้องกลับมาใหม่ กล่าวสรุปความหมายของอดีตที่เปลี่ยนไปจึงมีผลทำให้ความหมายของปัจจุบันเปลี่ยนไปด้วย ซึ่งมาถึงจุดหนึ่งแล้วอาจทำให้ความหมายของอนาคตเปลี่ยนไป ทุกวันนี้เราจึงเห็นว่าปัญญาชนที่สนใจเหตุการณ์การเมืองไทยจะพูดถึงเหตุการณ์ที่พูดไม่ได้ เช่นกรณีสวรรคตหรือเหตุการณ์6 ตุลา โดยมีความเชื่อว่าถ้าพูดถึงเหตุการณ์เหล่านี้มากขึ้นจะทำให้อนาคตของสังคมไทยเปลี่ยนไป ดังนั้นการปะทะระหว่างอดีตจึงมีผลกระทบทำให้ภาพของอนาคตเปลี่ยนไปด้วย

JRNL vol1(2).indd 86 2014/06/13 0:31

ความน่าสนใจอยู่ตรงที่ ในขณะที่ลุงบุญมีเป็นการทำงานศิลปะโดยมีเซนส์เรื่องสังคมค่อนข้างขัดเจน แต่กรณี Primitive มีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือมีการพูดถึงเรื่องการสร้างระยะห่างระหว่างเราในปัจจุบันกับอดีตที่เปลี่ยนไปในแง่ของการวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้น คนดูจำนวนหนึ่งจึงอินกับลิงผีที่ถูกกันออกไปจากสังคม ไปมีชีวิตอยู่ในอีกมุมหนึ่ง ไปอยู่ที่พื้นที่อีกที่หนึ่ง รู้สึกว่าเรื่องของลิงผีคือโศกนาฏกรรมแบบหนึ่งในเหตุการณ์ทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์ 2519 หรือเหตุการณ์ 2553 ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ส่วนตัวของคนดูแต่ละคนที่จะใส่ความหมายของตัวเองเข้าไปในโศกนาฏกรรมเหล่านั้น และความเปลี่ยนแปลงของ Primitive อีกสิ่งที่น่าสนใจคือองค์ประกอบบางอย่างในงานที่ทำให้คนดูรับรู้คือ แม้เราจะตั้งคำถามกับอดีตก็มีประเด็นระยะห่างระหว่างตัวละครในอดีตที่เข้ามาสร้างกรอบการคิดของเราในปัจจุบันด้วย กล่าวคือ ในขณะที่หนังลุงบุญมีระลึกชาติทำให้เรารู้สึกเห็นใจตัวละคร แต่ในงาน Primitive กลับจะทำให้เราได้ตั้งคำถามว่าความเห็นอกเห็นใจที่เรามีนั้นมีเงื่อนไข (condition) มีอะไรบางอย่างกำกับเราอยู่หรือไม่ เช่น ความรู้สึกการรับรู้ทางการเมืองบางแบบ คำถามของ Primitive ก็คือ ถ้าเราไม่มีการรับรู้ทางการเมืองบางแบบ เราจะมีทัศนะต่อลิงผี เปลี่ยนไปด้วยหรือไม่ ระยะห่างที่มากขึ้นจะส่งผลต่อความรู้สึกเห็นอกเห็นใจด้วยหรือไม่ พร้อมกันนี้และถ้ารูปแบบ (form) เปลี่ยนแปลงจะส่งผ่านให้ความรู้สึกที่เรามีในการดูงานเปลี่ยนไป ทำให้การคิดเรื่อง อนาคตที่มีต่ออดีตจะเปลี่ยนไปด้วยหรือไม่ จำเป็นไหมที่เราจะต้องรับรู้ชะตากรรมของคนในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ในแบบเดียวกับคนที่เคยผ่านเหตุการณ์ 6 ตุลาคมมา จำเป็นไหมที่เราจะต้องรับรู้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในนาบัวในแบบเดียวกับคนที่อยู่ในพื้นที่ที่นาบัวรับรู้ เรามีทางเลือกแค่เพียงสองทางใช่หรือไม่ ซึ่งผลงานเรื่องลุงบุญมีระลึกชาติจะดูเหมือนว่าบทสรุปจะเป็นเช่นนั้น คือ 1 สนับสนุนการฆ่าลิงผีแล้วเอาลิงผีออกไปจากสังคมของเรา หรือ 2 เอาลิงผีมาอยู่ในภพของเราให้ได้ ทางเลือกของมนุษย์มีเพียงแค่สองทางเลือกเท่านั้น แต่ในงาน Primitive อภิชาติพงศ์ให้ทางเลือกกับคนดูที่มากไปกว่า 2 ทาง เราไม่จำเป็นที่จะต้องเห็นด้วยกับการเอาลิงผีออกไปจากสังคม ขณะเดียวกันทางเลือกของเราก็ไม่ได้จบแค่ว่าอดีตที่เกิดมาแล้วทุกอย่างจะจบ Primitive จึงไปไกลมากกว่าในแง่ของการเสนอทางเลือกใหม่ๆ และทางเลือกอื่น การพยายามเน้นประเด็นเรื่องสังคมอย่างมีสูตรสำเร็จที่ตายตัว Primitive จึงเป็นเสมือนการวิจารณ์ผลงานเรื่องลุงบุญมีในอีกแง่หนึ่งด้วย ในขณะที่ลุงบุญมี มีแนวคิดแบบคนไทยที่มีทางเลือกทางการเมืองในแบบที่ไม่ ก. ก็ ข. ตลอดเวลา แต่ Primitive ไม่ใช่ นี่คือความน่าสนใจของผลงานชุดนี้ที่ทำให้วิธีคิดของเราต่อการวิจารณ์น่าสนใจขึ้น เพราะบ่อยครั้งที่การวิจารณ์โดยเฉพาะคนที่มาจากสายสังคมศาสตร์ มักจะพูดถึงงานศิลปะงานมีเดียต่างๆ โดยมีแนวคิดทางสังคมศาสตร์บางแบบกำกับอยู่ และพยายามใช้แนวคิดนั้นเข้ามาพูดสนับสนุนงานศิลปะผ่านความเป็นธรรมทางสังคม นี่เป็นกับดักบางอย่างเหมือนกันในการวิจารณ์ศิลปะ

JRNL vol1(2).indd 87 2014/06/13 0:31

ดร.บัณฑิตกล่าวสรุปสิ่งที่อ.ศิโรตม์พูดว่า ศิลปะของภาพยนตร์ทำให้เกิดสิ่งที่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เป็น "ความเป็นไปได้ของสิ่งที่เป็นไปไม่ได้" หรือ Possible ของ The Impossible การนำคนที่อยู่ต่างที่ต่างเวลา คนที่ไม่สามารถจะอยู่รวมกันได้มาทำให้เกิดขึ้นได้ ลุงบุญมีได้รื้อสร้าง (reconstruct) อดีตที่เคยถูกทำลายไปหมดแล้วทีละเล็กทีละน้อย ดังนั้นจึงเป็นการกระทำสิ่งที่ไม่น่าเกิดขึ้นได้ให้เกิดขึ้นได้ และสร้างประสบการณ์ร่วมให้กับผู้ชมในอีกมิติหนึ่ง ขึ้นอยู่กับว่าผู้ชมจะเชื่อมโยงกับงานนี้อย่างไร สิ่งที่น่าสนใจอีกหนึ่งอย่างก็คือเรื่องผี ทำไมต้องเป็นลิงผี ไม่เป็นผีชนิดอื่น และเพื่อให้การสนทนาดำเนินต่อไป ดร.บัณฑิตจึงเชิญดร.ทัศนัย อภิปรายต่อในฐานะเป็นบุคคลที่อยู่ในสายมีเดีย (Media Arts) ให้จะเชื่อมโยงงานศิลปะกับสื่อใหม่ และการวิจารณ์ในฐานะสื่อที่ทำให้สิ่งที่เป็นไปไม่ได้เกิดขึ้นได้

ดร.ทัศนัยกล่าวว่า ศิลปะน่าจะนำไปสู่การพูดถึงสิ่งที่ไม่สามารถพูดถึงได้ เพราะฉะนั้นแล้ว สถานะการวิจารณ์ของตนเองในวันนี้จะต้องแตะในประเด็นที่ไม่สามารถพูดถึงได้ด้วย การจะเชื่อมโยงสิ่งที่เกิดขึ้น คงจะต้องลองเรียงลำดับให้ดูว่าเกิดอะไรขึ้น และถอยกลับไปไกล เพื่อจะแสดงให้เห็นถึงการวิจารณ์ในฐานะทัศนศิลป์เพื่อที่จะมาจบข้อสรุปว่า Art World ในสังคมไทยเป็น The World of Artistic Cult เป็นโลกของลัทธิพิธีทางศิลปะที่สร้างข้อจำกัดบางอย่าง ซึ่งทำให้วิถีทางการวิจารณ์เป็นไปได้ยาก

เรารับรู้มาแล้วว่าสังคมก่อนที่จะเป็น Modern, Premodern ในสังคม Primitive การจับรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมยืนอยู่บนลัทธิวิญญาณนิยม (Animism) ซึ่งยังคงทำงานอย่างแข็งแรงในสังคมไทย รวมทั้งสำนึกแบบจิตภาพ (Mentality) ในภาคปฏิบัติของศิลปินและนักวิจารณ์ ภายหลังลัทธิ Animism ถูกแปรเปลี่ยนและทำให้มีลักษณะที่เป็นกายภาพมากขึ้น นำมาสู่สถานะของการเป็นลัทธิเครื่องรางของขลัง (Fetishism) ซึ่งในนัยยะหนึ่งผลงานศิลปะส่วนหนึ่งในสังคมไทยมีสถานะเป็นแค่เพียงเครื่องรางของขลังของสุนทรียศาสตร์เท่านั้น การเกิดขึ้นของลัทธิวิญญาณนิยมนำไปสู่การทำให้วิญญาณที่ไร้รูปร่างและความพะว้าพะวงของมนุษย์ที่ไม่เข้าใจโลกภายนอก นำไปสู่การสร้างรูปเคารพในลักษณะต่างๆ เป้าหมายคือทั้งเพื่อ 1. ควบคุมอำนาจที่ตนเองมองไม่เห็นหรือไม่รู้จัก เพื่อลดความขัดแย้ง หรือความพะว้าพะวงภายในของตนเอง 2. เพื่อที่จะฝากความหวัง ความเชื่อ ความฝันไว้กับวัตถุทางภายภาพที่ตนเองสร้างสรรค์ขึ้นมา ซึ่งเราเรียนรู้แล้วว่าในภายหลังวัตถุเหล่านั้นกลับมีอำนาจเหนือการควบคุมของมนุษย์ จนกลายเป็นความฝัน ความหวังและความเชื่อต่างๆ (belief) ศรัทธา กลายเป็นเรื่องปกติที่ถูกจัดการ (abuse) จากโลกของเครื่องรางของขลังเสียเอง สิ่งที่ถูกจับฝัง (embedded) ในโลกของเครื่องรางของขลังนี้ก็คืออำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้สะท้อนความพะว้าพะวงของมนุษย์ต่อโลกของวัตถุ และความสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อโลกกับโลกของวัตถุ และความสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อโลกที่ตนเองไม่รู้จัก ซึ่งไม่ใช่วัตถุแต่

JRNL vol1(2).indd 88 2014/06/13 0:31

เป็นโลกของจินตนาการ โลกของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆ (phenomena) สิ่งเหล่านี้ยังคงอยู่เป็นเบื้องหลังของงานศิลปะ มีพลังเหนือธรรมชาติบางอย่างไม่ว่าศิลปินจะใช้คำอธิบายชุดใดมาอธิบายก็ตาม ฉะนั้นการชื่นชมงานศิลปะในเมืองไทยมีความสำคัญที่จำเป็นสองส่วน คือ การมองเห็นที่ทำให้เรารับรู้โลกของวัตถุ ไม่ว่าโลกจะเปลี่ยนจากโลกของวัตถุไปสู่โลกของสื่อใหม่ (New Media) อย่างไร สายตาก็ยังคงเป็นพระเอกที่สร้างให้เกิดกรอบการทำงาน การรับรู้ (perception) และสร้างระดับความชื่นชมต่างๆ สิ่งที่เราเห็นนำไปสู่การสั่นสะเทือนความรู้สึกภายในทั้งของผู้ชมและผู้ปฏิบัติ (ศิลปิน) การมองเห็นโลกของวัตถุ สิ่งที่เร้าความรู้สึกผู้ชม สังคม โลกศิลปะ รวมถึงวิธีเขียนงานวิจารณ์ศิลปะจึงเป็นการปลุกเร้าความรู้สึกภายในที่มีอยู่ในวัตถุ หรือตัวศิลปะที่พบเห็นระหว่างตัวผู้ชมและงานศิลปะ รวมถึงปะทะกับความรู้สึกภายในของตัวผู้ชมด้วย

วิธีการที่กล่าวมานี้เป็นการสะท้อนแนวคิดสุนทรียศาสตร์เพียงสายเดียวคือ สายตัววัตถุ (Object) ที่พัฒนามาจากยุคกลางในโลกตะวันตก (สายคอนเซปต์) ในขณะที่สุนทรียศาสตร์ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 แนวคิดสุนทรียศาสตร์ในสายประสบการณ์ (Experience) ที่ได้รับความสนใจน้อยมากจนแทบไม่ปรากฏ มีเริ่มปรากฏในผลงานศิลปะงานใหม่ๆ ดังนั้น ถ้าสิ่งที่มองเห็นได้ และสิ่งที่รู้สึกได้จากการใช้ประสาทสัมผัส การมองเห็น ได้ยิน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการรับรู้ ไม่นำพาไปสู่แนวคิดเชิงวิจารณ์ ในขณะที่ส่วนของการใช้ความรู้เหตุผล (Thinking) ถูกลดบทบาทลงไป สิ่งนี้คือข้อจำกัดทั้งในภาคปฏิบัติของตัวศิลปะ เช่นที่ในโรงเรียนสอนศิลปะ มักสอนนักศึกษาให้ใช้ความรู้สึกสร้างผลงานจากสิ่งที่เห็น แล้วถ่ายทอดสิ่งที่รู้สึกออกมาเป็นวัตถุ ไม่ว่าจะในรูปแบบของจิตรกรรม ประติมากรรม หรือรูปแบบใดก็ตาม สิ่งนี้คือการใช้แนวคิดเครื่องรางของขลัง (Fetishism) แบบเดิม จนกลายเป็นสิ่งที่ตามมาในวงเขตปริมณฑลในภาคปฏิบัติหลายส่วน ทั้งศิลปะ ศิลปิน และนักวิจารณ์ ซึ่งดร.ทัศนัยเรียกโดยรวมว่าเป็น The World of Artistic Cult โลกของลัทธิพิธีทางศิลปะที่มีขึ้นเพื่อที่จะสอดรับ (inherit) ระบบคุณค่าบางอย่างของพลังเหนือธรรมชาติที่มีแต่เดิม รวมถึงยังทำหน้าที่ตอกย้ำ (reinforce) ทำหน้าที่จรรโลงอำนาจเหนือระบบบางอย่างด้วย ฉะนั้นการทำความเข้าใจระดับของการชื่นชมคุณค่าของผลงานศิลปะบางอย่าง มักจะเป็นไปในรูปแบบของ object oriented เสมอ และนี่เป็นข้อจำกัด

อย่างไรก็ตาม ในขณะที่แนวคิดวิญญาณนิยม (Animism) ไม่ได้มีพระเจ้าที่ถูกนับถือเพียงแค่องค์เดียวเหมือนกันทุกคน เช่น ในภูมิภาคอุษาคเนย์ "ผี" มีสถานะที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ภายหลังจากที่การเข้ามาของผีบางตน ผีท้องถิ่นจึงถูกทำให้หมดกำลังลงไปเรื่อยๆ และตรงนั้น เป็นเหตุผลสำคัญที่นำไปสู่ประวัติศาสตร์ของชาติและประวัติศาสตร์ของศิลปะในเวลาต่อมา ทำให้เกิดประวัติศาสตร์ของผีเก่า และการเกิดขึ้น (ผ่านการประดิษฐ์) ของผีตนใหม่ที่เข้ามาทำหน้าที่แทนผีตนเก่ามากขึ้นเรื่อยๆ ผีตนใหม่ ผีลัทธิใหม่ ไม่ว่าจะเป็นพราหมณ์ ฮินดู พุทธ ที่นำเอาไอคอน

JRNL vol1(2).indd 89 2014/06/13 0:31

ของผีเหล่านี้มาสร้างสัญลักษณ์ (Symbol) รูปเคารพใหม่ได้ถูกยกระดับเป็นเทพยดา หรือเทพเจ้า ซึ่งมีความเป็นลำดับขั้นที่ไม่ได้มีสถานะเดียวกันเหมือนผีเก่าหรือผีท้องถิ่น แต่เมื่อไรก็ตามที่ผีถูกยกระดับเป็นเทพยดาได้ทำให้เกิดความเป็นลำดับขั้น (Hierarchy) ของผี ผลงานศิลปะ การให้คุณค่า เป็นเสมือนการเสริมย้ำ (reinforce) อำนาจของผีที่มีลำดับขั้น ผลงานศิลปะรวมถึงผลงานของอภิชาติพงศ์ได้สะท้อนให้เห็นถึงการปะทะ (clash) ทางประวัติศาสตร์ของผีตนเดิมกับกลุ่มแกงค์ของผีตนใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และที่มากไปกว่านั้น เนื่องจาก Animism ถูกสร้างให้เป็นกายภาพผ่าน Fetishism ดังนั้น ผีที่ยืนอยู่บนลำดับขั้นสูงสุดจะถูกเข้าใจว่าเป็นวัตถุแห่งความรัก "THE LOVE ONE" เช่นที่ Gill Deleuze ได้เคยอธิบายสิ่งนี้ว่าเป็น desired object หรือ วัตถุแห่งแรงปรารถนา ฉะนั้นสิ่งที่เรามีประสบการณ์ต่องานศิลปะจึงปลุกเร้าให้เราสำนึก จรรโลงตนเองให้เข้าใจถึงสถานะ ความเป็นลำดับขั้นของผี ขณะเดียวกันก็สร้างแรงปรารถนาและการโหยหาความรักใน THE LOVE ONE ด้วยเช่นกัน

สำหรับในประเด็นเรื่อง Male Bonding ที่สัมพันธ์กันก็คือ ผีตนนั้นไม่อนุญาตให้ผีเพศอื่น เกิดขึ้นได้ จึงเป็น Male Bonding เป็น Object of desire ที่ถูกแปรเปลี่ยนให้มีสถานะเป็นเครื่องรางสมัยใหม่ ที่พวก Marxism อธิบายว่าเป็น Community Fetishism การโหยหาเรียกร้องความรักจาก THE LOVE ONE จากโลกของวัตถุที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้น ขณะเดียวกันก็ถูกผลิตซ้ำเพื่อการบริโภค เราเรียกร้องความรัก บริโภคความรักผ่านภาพสัญลักษณ์ ในรูปแบบต่าง ๆ จากนั้นก็กลายเป็นลัทธิพิธีตัวใหม่ มีรูปแบบของการบวงสรวงที่ต้องคอยมีสื่อกลาง (mediator) กั้นเราไม่ให้เข้าไปหาโดยตรงได้ สื่อกลางเหล่านี้ไม่ได้อยู่ในที่ที่ควรอยู่อีกต่อไป แต่กลับกระจัดกระจายอยู่ในพื้นที่สาธารณะ เช่นเดียวกับสินค้าตัวอื่น เพื่อเร่งเร้าการบริโภค ความรัก และผลงานศิลปะก็คือส่วนขยาย เป็นเสมือนกิจกรรมของเทพองค์อื่นที่อวตารลงมาเพื่อทำให้เราเข้าใจถึงความสำคัญของการโหยหา การเรียกร้องความรักที่ยิ่งใหญ่จาก THE LOVE ONE นักวิชาการหลายคนมองว่าเป็นจิตเภททางสังคมประเภทหนึ่ง ที่พัฒนามาจาก Sexual Fetishism จึงเป็นความซาดิสต์ที่มีต่อแรงปรารถนาภายในของตนเองกับสิ่งที่ฝากความหวังไว้ ขณะเดียวกันเราได้ผลิตซ้ำและทำความเข้าใจสิ่งนั้นในฐานะวัตถุที่เราบริโภคได้ งานประเภทนี้ จึงเป็นผลงานประเภทจริงเหนือจริง (Magical Realism) ความจริงแบบหลอนซึ่งปรากฏมาก ในที่สุดโลกศิลปะจึงไม่ได้หมายถึงแค่โลกศิลปะ โรงเรียนศิลปะ นักวิจารณ์ ผู้ชม นักเขียน สื่อ จึงถูกล้อมกรอบ อยู่ในโลกของลัทธิพิธีทางศิลปะ และเนื่องจากเป็นลัทธิพิธีทางศิลปะที่มีลำดับขั้น ของเทพเจ้าที่อยู่ในลัทธิพิธีนั้น บางเรื่องที่สามารถพูดถึงได้จึงได้กลายมาเป็นประเด็นของศิลปะ ที่มีศิลปินหลายคนนำไปถ่ายทอด เช่น ทุนนิยม โลกาภิวัตน์ชั่ว ฝรั่งเลว แต่ก็มีบางเรื่องที่ไม่สามารถแตะได้ เนื่องจากเป็นลัทธิพิธีที่เชื่อมโยงไปสู่บุคคลที่เป็นผู้ควบคุมลัทธิพิธีนั้นอยู่ นี่คือข้อจำกัดของการวิจารณ์ในปัจจุบัน ถ้าคิดจะทำลายข้อจำกัดนี้ เราจะต้องกล้าที่จะวิจารณ์ผีตนที่ใหญ่ที่สุดในสังคมนี้ด้วย

JRNL vol1(2).indd 90 2014/06/13 0:31

ดร.บัณฑิตกล่าวสรุปว่า สิ่งที่ดร.ทัศนัยพูดมีความน่าสนใจในเรื่องปัญหาใหญ่อยู่ที่ตัวสถาบันศิลปะในสังคมไทยกลับเป็นการผลิตซ้ำสิ่งที่ไม่สามารถวิพากษ์วิจารณ์ได้ สถาบันทางศิลปะหล่อหลอมผลิตซ้ำให้เกิดผลิตผลทั้งในฐานะ outcome ซึ่งหมายถึงบัณฑิต และ output หมายถึงผลงานศิลปะ ที่กลายเป็นการช่วยส่งเสริมเติมแต่งผีอันศักดิ์สิทธิ์ (Holy ghost) ให้งอกงาม และไม่มีการตั้งคำถาม ต่อสิ่งที่เกิดขึ้น ศิลปะที่เห็นจึงเป็นส่วนขยายของผีตนนี้ทั้งสิ้น เช่นเดียวกับการตอบโจทย์ที่อาจารย์ทัศนัยยังไม่ได้ตอบก็คือ คนที่วิจารณ์ผีอันศักดิ์สิทธิ์คือคนที่ไม่ได้อยู่ในวงการศิลปะกระแสหลัก ท้ายสุดเราอาจจะต้องขวนคิดในประเด็นที่เรายังไม่ได้พูดถึงไม่ว่าจะเป็นเรื่อง Male Bonding, Primordial Father (พ่อผู้ศักดิ์สิทธิ์), Magical Realism และสิ่งที่ขาดไม่ได้ก็คือเรื่อง Aesthetic Judgment ที่สัมพันธ์กับงานของอภิชาติพงศ์ที่ช่วยให้เกิดฐานในการวิจารณ์ให้กับ นักวิจารณ์รุ่นใหม่คนที่สนใจเรื่องศิลปะได้เข้าใจ เพราะศิลปะมีทริกที่ทำให้ผู้ชมได้เข้าใจรหัสนัยอันซับซ่อนซ่อนเงื่อน เมื่อเราสามารถเข้าใจทริกเราจะเกิดความเข้าใจความซาบซึ้งในงาน นี่คงเป็นสิ่งที่จะต้องทิ้งร่องรอยให้ผู้ดู ผู้ชม ผู้อ่านได้เข้าใจความหมายที่ซ่อนไว้ งานศิลปะที่ยิ่งใหญ่ไม่จำเป็นต้องเป็นงานศิลปะที่ดีที่ตอบโจทย์ทุกอย่าง แต่เป็นงานที่ขวนให้เราคิดต่อได้ และเชื่อมโยงตัวเรากับตัวงานศิลปะนั้นได้

ในส่วนของดร.เกษม เพ็ญภินันท์กล่าวเริ่มต้นด้วยการหยิบข้อเขียนชิ้นหนึ่งขึ้นมาว่า "บางเรื่องบางราวในชีวิตคนเรา ถูกลบออกจากความทรงจำด้วยเหตุผลง่าย ๆ ถ้ามันไม่ใช่เรื่องธรรมดาเล็กน้อยจนไม่มีความจำเป็น ต้องใส่ใจก็อาจเป็นเรื่องใหญ่โตสาหัสจนไม่กล้านึกถึงมันอีก" ปรากฏอยู่ใน "อีกฟากฝันบันทึกแรมทางของชีวิต" ของ จีระนันท์ พิตรปรีชา สาเหตุที่นำบางประโยคในหนังสือเล่มนี้มาเนื่องจากมองว่าสัมพันธ์กับพันธกิจที่ได้รับมอบหมายให้มาวิจารณ์งานของอภิชาติพงศ์ด้วยเหตุผลสั้นชุดหนึ่งก็คือ เจอหนังสือเล่มนี้โดยบังเอิญ และได้เปิดเจอหน้านี้พอดี และคิดว่าข้อความนี้น่าสนใจ มากพอที่จะมาเชื่อมโยงกับงานของอภิชาติพงศ์ได้

ตลอดอาทิตย์ที่ผ่านมาได้คิดตลอดเวลาว่าควรจะทำอย่างไรกับการมาพูดครั้งนี้ มีทางเลือกว่า 1. ควรกลับไปดูงานของอภิชาติพงศ์ 2. มาที่จิม ทอมป์สัน เพื่อดูรายละเอียดทั้งหมด จนกระทั่งได้รับสูจิบัตรเล่มนี้จากคุณกฤติยา กาวีวงศ์ เมื่อได้นั่งอ่านบทความในนั้นแล้วก็พบว่าไม่ควรมา อยากปล่อยให้งานได้อยู่กับความทรงจำและเล่นกับอะไรบางอย่างต่อไป และทำงานผ่านหลักการของตนเอง ที่ต้องทำงานผ่านหลักการของตนเองเพราะว่าสาเหตุหนึ่งคือ ธรรมชาติของปรัชญาที่มีต่องานศิลปะ ด้านหนึ่งคือนักปรัชญาเวลาที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่ของงานศิลปะ โดยเฉพาะในศตวรรษที่ 20 ไม่ว่าจะเป็น Lucas ที่เข้ามาอยู่ในงานนวนิยาย ตัว text, Benjamin ที่เข้ามาในเรื่องของ Drama, Adorno ที่เข้ามาในเรื่องของดนตรี ไฮเดกเกอร์ (Heidegger) เข้ามาในเรื่องของบทกวี Derrida เข้ามาในเรื่องของภาพวาด ทั้งหมดนี้ไม่ได้พยายามที่จะตอบโจทย์ในทางศิลปะ แต่

JRNL vol1(2).indd 91 2014/06/13 0:31

พยายามที่จะตอบโจทย์คำถามในแง่ของฐานแนวคิดปรัชญาที่ตนเองกำลังอธิบายอยู่ ประเด็นนี้จึงนำมาสู่การตั้งคำถามที่ว่าแล้วควรจะพูดอย่างไรดี เมื่อต้องมาอยู่ท่ามกลางอาจารย์สอนงานศิลปะ นักวิจารณ์ อาจารย์ทางรัฐศาสตร์ เช่นอาจารย์ศิโรตม์ หรือแม้แต่ผู้ดำเนินรายการเองที่เขียนงานผลิตงานศิลปะเชิงรัฐศาสตร์ และทำวิทยานิพนธ์ในหัวข้อดังกล่าวด้วย การได้อ่านสูจิบัตรเล่มนี้ทำให้สามารถสรุปงานของอภิชาติพงศ์ได้ว่า "ร่องรอยของอดีตจะไม่มีวันสูญสลายไปกับกาลเวลา แต่จะเป็นร่องรอยของกาลเวลาที่ตอกย้ำถึงอดีต ที่ผ่านมา" ซึ่งร่องรอยนี้มีธีมหลักที่ต่อเนื่องกันตั้งแต่งานลุงบุญมีระลึกชาติมาจนถึงงาน Primitive ที่อภิชาติพงศ์ต้องการจะเล่นกับร่องรอย

การเล่นกับร่องรอยส่วนนี้ทำให้ผลงานธีมหลักที่ปรากฏมีสามประเด็น ซึ่งจะพูดรวมกันไปโดยไม่ลงไปในแต่ละประเด็น ประเด็นแรกคือ ประวัติศาสตร์ เวลา พื้นที่ของเวลา และความทรงจำ ประเด็นที่ 2 คือความสูญหายและการปรากฏอยู่ (Presence/Absence) และท้ายสุดคือการกล่าวซ้ำและความต่างของเรื่องเล่า (Repetition & Difference) โดยจะเรียงร้อยทั้งสามประเด็นนี้เข้าด้วยกันในงานของอภิชาติพงศ์ไปพร้อมกัน

ดร.เกษมกล่าวว่า ความน่าสนใจของงานคือการกลับมาพูดถึงเรื่องของหมู่บ้านนาบัว โดยพยายามหยิบยก ประวัติศาสตร์ของนาบัว ในแง่ของสิ่งที่เกิดขึ้น การผ่านพ้นจากวันเสียงปืนแตกมาจนปัจจุบัน คนที่มีประสบการณ์ร่วมต่อประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นคนในท้องถิ่น คนที่มีความเกี่ยวข้องในเหตุการณ์ทางการเมืองต่างๆ เข้ากับพื้นที่หนึ่งในกรณีของนาบัว อาจจะไม่ใช่กรณีเดียว อาจจะเป็นปรากฏการณ์ร่วมของชุมชนท้องถิ่นจำนวนมากในภาคอีสาน มีงานของลูกศิษย์ที่พูดถึงเรื่องของประวัติศาสตร์ชุดนี้เช่นกัน "เรื่องเล่าของสหาย" ที่ทุกคนพยายามผลิตสร้างประสบการณ์ผ่านเนื้อหา งานที่อภิชาติพงศ์ทำจึงไม่ต่างอะไรกับการพยายามเล่า แต่การเล่าของอภิชาติพงศ์มีอีกสิ่งที่เพิ่มเข้ามาคือพื้นที่และเวลาที่ฝังอยู่ในความทรงจำบางอย่าง ทำไมอภิชาติพงศ์ต้องกลับมารื้อฟื้นความทรงจำนี้ผ่านการเล่นกับร่องรอยของอดีต คำตอบคือเพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ของความทรงจำนั้นเป็นสิ่งที่เดินคู่ขนานซึ่งกันและกัน สิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตที่นาบัว สิ่งที่นาบัวถูกเขียนถูกเล่าอย่างไร สิ่งที่อภิชาติพงศ์พยายามรื้อสร้าง ทั้งหมดคือการพยายามรื้อสร้างผ่านความทรงจำของตนเอง ซึ่งการรื้อสร้างส่วนนี้ถูกสร้างผ่านยานอวกาศ เป็นสื่อกลางที่จะเข้าไปในอดีตผ่านชุดของประสบการณ์ เรื่องเล่า เพื่อเล่นกับความทรงจำในอดีต เพื่อที่จะให้ความทรงจำ ในอดีตยืนอยู่และแตกต่างจากประวัติศาสตร์ การเล่นนี้นำมาสู่ประเด็นที่ 2 คือการเล่นระหว่างสิ่งที่สูญหายกับสิ่งที่ปรากฏ เพราะอดีตคือสิ่งที่สูญหายแต่ความทรงจำเป็นสิ่งที่ปรากฏ สิ่งที่ถูกเล่าที่นาบัวในเครื่องไทม์แมชีนนี้ทำให้ความเป็นปัจจุบันของสิ่งที่หายไปได้ปรากฏอีกครั้ง การกลับมาอีกครั้งนี้สัมพันธ์กับในแง่ของการกล่าวซ้ำอยู่ตลอดเวลาผ่านชุดประสบการณ์ที่มี ไม่ว่าเหตุการณ์ที่นาบัวจะเป็นอย่างไร แต่การกล่าวซ้ำผ่านเรื่องเล่าของผู้ที่จะเล่ามีการพยายามที่จะพูดถึงความทรงจำ สิ่ง

JRNL vol1(2).indd 92 2014/06/13 0:31

ที่เล่ามาทั้งหมดจึงมีความต่างซึ่งความต่างนี้เป็นสิ่งที่อภิชาติพงศ์นำมาพูด ในเรื่องของผี เมืองแม่หม้ายที่ผู้ชายถูกกักไว้ ความสัมพันธ์ระหว่างการกล่าวซ้ำกับเรื่องเล่า โดยความต่างของเรื่องเล่า ตัวละครที่สำคัญตัวหนึ่งและกลายเป็นประเด็นก็คือ ผี ทำไมต้องเป็นผี โจทย์ที่พยายามคิดก็คือ เป็นไปได้ไหมที่ชุดของเรื่องเล่าและความทรงจำจะไม่มีสิ่งที่เรียกว่าผี สำหรับส่วนตัวเป็นไปไม่ได้ การมีผีจึงเป็นความจำเป็น ไม่ว่าจะเป็นการพูดในแง่ของลิงผี หรือผีชนิดต่างๆ ทำไมต้องเป็นผี ความน่าสนใจคือที่อยู่คู่กับผี อาจจะไม่ใช่สิ่งที่อยู่คู่กับผี แต่เป็นบทบาทของผีในการหลอน คือสิ่งที่หลอกหลอนตลอดเวลา บทบาทของผี ในเซนส์ของMonsterที่หลอนมนุษย์ได้ รากของคำว่าปีศาจ "Monster" ซึ่งต่อมาฝรั่งเศสได้นำคำนี้มาใช้ว่า "Montre" ในความหมายถึงสิ่งที่เตือนเรา to warn อันหมายถึงนาฬิกา ที่เตือน หลอน ว่าเวลานี้ควรทำอะไร ผีจึงหมายถึงสิ่งที่เตือนในสิ่งที่เราต้องจำ ทั้งในสิ่งที่หายไป และสิ่งที่อยากลืม ในชุดประสบการณ์ของเราเอง

ดร.บัณฑิตกล่าวว่าสิ่งหนึ่งที่เชื่อมต่อได้คือการพูดถึงงานของอภิชาติพงศ์ในบทบาทของผี ในเรื่องสิ่งที่ปรากฏและสิ่งที่ไม่ปรากฏ อาทิในประเด็นเรื่อง Male Bonding เนื่องจากหมู่บ้านนี้ เคยถูกเรียกว่าเป็นหมู่บ้านแม่หม้าย แต่ผีแม่หม้ายไม่ปรากฏในหนัง มีแต่ผีผู้ชายวิ่งไปวิ่งมา

อ.ถนอม ขอชวนวงเสวนากลับไปที่หนังชุดปลุกผีของอภิชาติพงศ์ที่ใช้ผีชาวบ้าน เช่น ลิงผีมาปรากฏในหนัง ประสบการณ์ส่วนตัวที่ได้มีโอกาสไปพบชาวบ้านท่าล้งที่โขงเจียม อุบลราชธานี ซึ่งเป็นชาวลู พบว่าชาวบ้านแถบนั้นมีประเพณีการล่าลิงเพื่อบูชาผีผาแต้ม ชาวบ้านแถบลุ่ม แม่น้ำโขงใช้ลิงเป็นการบูชายัญเป็นการเตือน จึงเดาเอาว่าลิงน่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องในผลงานของอภิชาติพงศ์เป็นการพูดถึงอนาคตของอดีตจากปรากฏการณ์ที่ให้คนมาเล่าเรื่อง การเล่าเรื่องของเด็กหนุ่มในยานอวกาศเป็นการพูดถึงเรื่องในอดีตที่พูดในปัจจุบันที่จะบอกว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร โดยส่วนตัวมองว่าการเชื่อมโยงจากรุ่นปู่ย่ามารุ่นเขา ถ้าเกิดเหตุการณ์แบบนี้เขาจะทำอย่างไร คำตอบอาจจะอยู่ที่ว่าคงจะต้องต่อยานแล้วหนีเพราะไม่สามารถที่จะยืนอยู่ในสังคมนี้ได้อีก เพราะที่ผ่านมาระหว่างผีรัฐกับผีบ้าน ผีรัฐมีอำนาจในการทำลายล้างมากกว่า ในขณะที่ผีบ้านทำหน้าที่คุ้มครอง การปลุกผีในงานอภิชาติพงศ์จึงเป็นการปลุกผีชาวบ้านที่ถูกกระทำมามาก อีกประเด็นที่น่าสนใจที่พูดเสมอว่าทำไมถึงมีแต่ผู้ชายปรากฏโดยไม่มีผู้หญิง โดยส่วนตัวมองว่า การนำเสนอของผู้ชายนี้ก็เพื่อที่จะทำให้อำนาจของผู้หญิงปรากฏขึ้นโดยการใช้วิธีไม่ปรากฏ เพราะในอดีตจากการที่ผู้ชายถูกเกณฑ์ ไปเป็นสหายและผู้หญิงต้องอยู่เฝ้าบ้าน การไม่ปรากฏของผู้หญิงจึงเป็นเหมือนการต่อรองระหว่างอำนาจ ระหว่างรัฐกับผู้ชาย กลไกของอำนาจก็คืออำนาจของผู้ชายที่ถูกนำมาเล่น การมีอยู่หรือการหายไปของผู้หญิงจึงไม่ใช่เรื่องแปลก แต่อาจจะแปลกตรงที่เมื่อเราถกเถียงว่า ทำไมผู้หญิงถึงไม่ได้เข้ามาปรากฏในภาพยนตร์ของอภิชาติพงศ์ นี่อาจจะเป็นลักษณะส่วนตัวของอภิชาติพงศ์ ทั้งที่ในความจริงแล้วไม่ว่าหญิงหรือชายได้ร่วมต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์เช่นกัน

JRNL vol1(2).indd 93 2014/06/13 0:31

อีกประเด็นที่สนใจ ในพื้นที่ศิลปะของอภิชาติพงศ์คือเรื่องการจัดวางการแสดง (Installation) อภิชาติพงศ์พยายามวางรายละเอียดอย่างมากในการจัดแสดงครั้งนี้ โดยมีมอนิเตอร์ใหญ่เป็นองค์ประธาน และมีจุดย่อยหลายจุดล้อมรอบเพื่อให้คนดูในรายละเอียด แต่ปัญหาก็คือเวลาที่เดินไปในพื้นที่ต่างๆ เราไม่สามารถแยกแยะได้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นก่อน เป็นการทำให้ผู้ชมไม่สามารถหาจุดเริ่มต้นได้ จุดเริ่มต้นจึงอยู่ในทุกที่ในงานของอภิชาติพงศ์ ดังนั้นแม้งานจะมีความเกี่ยวข้องกันแต่ก็มีความเป็นอิสระต่อกัน ความยากง่ายในงานชุดนี้ก็คือเราต่างต้องมีพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรมพอสมควร อย่างน้อยก็ต้องอ่านรหัสความเป็นภูไทได้ และชนกลุ่มน้อยอื่นๆ ในแถบอีสานได้ กรณีที่อ.เกษมพูดว่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอีสานมีมาก เหตุการณ์ที่นาบัวได้ทำให้เราเห็นภาพซ้อนของสิ่งที่เกิดขึ้น โดยสรุปผลงานของอภิชาติพงศ์จึงสร้างผลสะเทือนต่อคนที่ได้มีโอกาสสัมผัส แต่ก็ต้องเป็นคนที่มีพื้นฐานมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน

ดร.บัณฑิตขยายประเด็นว่าจากการที่อ.ถนอมพูดถึงบริบทที่เราจะทำความเข้าใจต่องานชิ้นนี้ ของอภิชาติพงศ์ ที่มีวัฒนธรรมเฉพาะที่เฉพาะแห่ง สิ่งที่น่าสนใจที่เราสามารถตีความต่อไปได้ก็คือ เราจะต้องเข้าใจบริบท ต้องรู้ทั้งหมดจึงจะเข้าใจ ความปั่นป่วนวุ่นวายในการศึกษางานของอภิชาติพงศ์มีหลายแบบหลายทิศทาง เราพบว่าคนสมัยนี้เมื่อมีโซเชียลมีเดียใหม่ๆ ก็ไม่มีความรับผิดชอบต่อการพูดในพื้นที่ใหม่โดยที่ไม่ต้องมีบริบท เราควรจะมีท่าทีหรือทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไรดี ต้องเข้าใจบริบทก่อน หรือไม่ต้องมีบริบท การเป็นนักวิจารณ์ต้องมีทุนมากมายมากแค่ไหน ถึงจะสร้างความปั่นป่วนในสังคมได้

อ.ศิโรจน์ตอบคำถามในประเด็นนี้ว่า ในโลกนี้เราทุกคนไม่สามารถที่จะเป็นนักวิจารณ์ได้ แต่เป็นนักรัฐศาสตร์ได้ เป็นนักสังคมศาสตร์ได้ ยิ่งในโลกไซเบอร์ขัดเจนมาก ในเรื่องของการตัดสิน โดยเชื่อมโยงกับประเด็นที่กล่าวไว้ในรอบแรกเชื่อมโยงกับตัวงานของอภิชาติพงศ์ แม้งานของอภิชาติพงศ์มีบริบทบางอย่างกำกับ แต่ก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องตีความบริบทต่างๆ ในแบบเดียวกัน ในประเด็นที่อ.เกษมพูดถึงเรื่อง Absence และ Presence ในงานของอภิชาติพงศ์นั้น ต่อให้เรามีการรับรู้ในเรื่องของความรุนแรงโดยรัฐ ไม่ว่าจะเป็นในกรณีใดก็ตาม เราไม่จำเป็นต้องตีความไปในแบบเดียวกัน ในการดูงาน Primitive ของตนเองจะเกิดอะไรขึ้น เมื่อคนในหมู่บ้านที่รับรู้เรื่องของความรุนแรงจะต้องต่อต้านผีในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ที่ในประวัติศาสตร์ของเมืองไทยมีชุดข้อมูลแบบเดียว บางเวอร์ชั่นบอกว่าผีคือคนๆเดียว อีกด้านบอกว่าผีคือสังคมไทย ทั้งหมดที่ยอมรับต่อความรุนแรง การบอกว่าผีใน 6 ตุลาคือใคร คำตอบอาจจะแตกต่างกันไป หากเราเลือกที่จะคิดว่าผีคือคนๆ เดียวหรือผีหมายถึงทั้งหมด และถ้าหมายถึงทั้งหมดเราจะจัดการกับจำนวนผีที่อยู่รายล้อมเราที่มีอยู่อย่างมากมายอย่างไร ในกรณีของอภิชาติพงศ์สิ่งที่สำคัญคือการปรากฏอยู่ (presence) ที่ไม่ได้มีความหมายเดียว ในงาน Primitive ที่เป็นตัวโปรเจกเตอร์สองเครื่อง การ

JRNL vol1(2).indd 94 2014/06/13 0:31

สร้างประเด็นมุมมองที่ต่างกันของผู้ชมทำให้เราเห็นภาพเหตุการณ์แตกต่างกันไปด้วย ฉะนั้นการตีความบริบทเป็นฐานของการตัดสิน แต่ก็ไม่จำเป็นที่เราจะตีความบริบทในแบบเดียวกัน นี่คือความสำคัญ ถ้ากลับมาที่ปัจจุบัน เรากำลังอยู่ในสังคมที่มีการตีความอดีตที่หลากหลายมากขึ้น แต่บ่อยครั้งที่การตีความอดีตนั้นมีกรอบบางอย่างปรากฏอยู่ การวิจารณ์คือการพยายามชี้ให้เห็นว่าในการวิจารณ์เองก็มีข้อจำกัดบางอย่างปรากฏอยู่ แต่การวิจารณ์ทำให้เราเห็นว่า คอนเซปต์ การปรากฏ การนำเสนอมีข้อจำกัดต่างๆ อย่างไร ปัญหาที่เกิดขึ้นคือบ่อยครั้งที่การวิจารณ์เป็นการนำเสนอว่า สิ่งที่วิจารณ์นั้นเป็นข้อเท็จจริง (truth) แบบใหม่ เป็นทางออกใหม่ของสังคม ดังนั้นไปในทางที่เรานำเสนอแล้วสังคมจะดีขึ้น จึงจำเป็นที่คนที่หมู่บ้านนาบัวควรจะรู้ว่าเกิดอะไรขึ้นกับคนรุ่นก่อนหน้า แต่ที่ไม่จำเป็นก็คือการมีการรับรู้แบบเดียวกันกับคนรุ่นก่อน นี่อาจจะเป็นอีกหนึ่งคำถามที่สำคัญ คำตอบอาจจะไม่จำเป็นที่จะต้องมีชุดเดียว ในงาน Primitive ระยะห่างของเรากับอดีตมันเลื่อนไหลตลอดเวลา เมื่อเราขยับตัวออกห่างจากอดีต เราอาจจะมองเห็นอดีตในอีกแบบ และมองเห็นอนาคตในอีกแบบหนึ่งด้วยเช่นกัน

ดร.ทัศนัยขยายความต่อว่าในงานของอภิชาติพงศ์ชิ้นนี้ อภิชาติพงศ์ได้ทิ้งร่อยรอยไว้เยอะมาก คำที่เรามักพูดกันก็กลายเป็นลมหายใจของยุคสมัยว่าเราเชื่อในเรื่องความหลากหลาย ทุกอย่างสามารถเป็นอะไรก็ได้ และควรให้ที่อยู่ที่ยืนกับแนวคิดที่ต่างกัน จนนำไปสู่ความเชื่อที่ว่าสิ่งต่างๆ สามารถตีความได้ สิ่งนี้เป็นสิ่งที่สามารถทำความเข้าใจได้โดยไม่ยาก สิ่งที่เราเห็นในงานของอภิชาติพงศ์ที่เป็นร่องรอยที่ทิ้งไว้มีทั้งสิ่งที่ปรากฏและสิ่งที่ไม่ปรากฏ ร่องรอยนี้ได้ทำงานในการชักจูงทำให้ผู้ชมได้ออกเดินทางไปในร่องรอยที่ศิลปินได้ทิ้งเอาไว้มากมาย โดยกำกับให้น้อยสุด ดังนั้นรอยอดีตที่มีปัญหา และรอยปัจจุบันจากมุมมองของอภิชาติพงศ์จึงถูกทิ้งเอาไว้อยู่ร่วมกัน ตรงนี้ก็นำมาสู่ความกังวลใจส่วนตัว ก็ได้นึกถึงงานของ Alfred Schütz ที่บอกว่าเราสามารถเข้าใจอดีตจากมุมมองของปัจจุบันได้ เพราะเราไม่มีทางรู้อดีตเนื่องจากเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นไปแล้ว และสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตต่างหากที่ไม่มีใครรู้ได้อย่างแน่ชัดว่า เกิดอะไรขึ้นบ้าง ประวัติศาสตร์คือการถักทอเศษส่วนของร่องรอยต่างๆ ที่นำมาสู่การสร้างเรื่องเล่าที่ต่างกันไป สิ่งที่ชูธไปไกลกว่านั้นไม่เพียงนำอดีตมาทำความเข้าใจมุมมองของปัจจุบัน เพื่อที่จะทำให้ปัจจุบันเราได้เห็นถึงปัญหาของปัจจุบันด้วย ความถูก ความผิด เป็นสิ่งที่ควรละ และใส่วงเล็บไว้เพื่อสำรวจสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้ สิ่งที่ควรคิดต่อก็คือเรื่องของความจริง (Truth) ที่ทำให้การตีความ ความเชื่อในเรื่องความหลากหลาย ฯลฯ ต้องยืนอยู่บนพื้นฐานของ สิ่งที่เกิดขึ้นจริงในสังคม ไม่ได้มาจากการตีความของหลายๆ คน

ย้อนกลับมาที่สังคมไทย ถ้าอดีตคือสิ่งที่หลอนหลอกความเป็นไทย มีคนกลุ่มหนึ่งพยายาม ประดิษฐ์สิ่งที่หลอนหลอกเพื่อนำไปสู่ความเป็นจริงของสังคมปัจจุบัน แล้วเราจะเข้าใจ ความเป็นจริงของสังคมปัจจุบันได้อย่างไร แน่นอนว่าเราจะต้องใช้ชุดความเข้าใจในอดีตที่จะต้อง นำมาถกเถียงกัน

JRNL vol1(2).indd 95 2014/06/13 0:31

ในขณะเดียวกันก็ต้องเชื่อมโยงกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในสังคมด้วย กลับไปที่เรื่องที่พูดถึงว่าสังคมไทยมีการกำกับรัฐธรรมนูญในเรื่องรสนิยม เช่นเดียวกับการกำกับเรื่องกฎหมาย สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่การถกเถียงเชิงแนวคิดเท่านั้น จึงต้องกลับไปดูที่สิ่งที่เกิดขึ้นจริงในสังคม สิ่งที่ต้องทำนอกจากทำงานในเชิงแนวคิดแล้วยังต้องทำงานเชื่อมโยงกลับไปถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในสังคมด้วย หากจะบอกว่าเมืองไทยมีเสรีภาพอย่างแท้จริง คงไม่สามารถพูดแค่เพียงในเชิงแนวคิดได้ แต่ต้องมีการศึกษาสำรวจด้วยว่าเป็นเช่นนั้นจริงหรือไม่ และด้วยวิธีใดก็ตาม

ดร.บัณฑิตสรุปความในส่วนของอ.ทัศนัยว่า เราพูดกันมาโดยตลอดขวนให้คิดว่าเรากำลังพูดถึงงานศิลปะ หรือสังคมไทย หรือการวิจารณ์ตนเอง และการวิจารณ์นั้นเกิดขึ้นเพื่อความสนุกสนาน หรือเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมไทย ดร.ทัศนัยชวนให้เรากลับมานึกถึงสิ่งที่เป็นสาระสำคัญในชีวิต ที่บางอย่างแม้เป็นเพียงจินตภาพ แต่ผลที่เกิดขึ้นในเรื่องความรุนแรงเกิดขึ้นจริง ซึ่งครั้งหนึ่ง เป็นสิ่งที่พูดไม่ได้ แต่ปัจจุบันสามารถพูดได้ผ่านพื้นที่ของงานศิลปะ ผ่านเสรีภาพของชายหนุ่มผ่านภาพจำลองของผีในหนัง หรือการที่ อ.ถนอม เสนอว่าการมีหรือไม่มีผู้หญิงอาจเป็นเรื่องเดียวกัน เราขมวดปมที่จะขยายต่อเพื่อนำมาสู่การวิจารณ์ เมื่อถึงจุดหนึ่งเราคงต้องหาเป้าของการวิจารณ์

ดร.เกษมขยายความต่อว่า เวลาที่พูดถึงเรื่องการปลุกผีการวิจารณ์อาจจะต้องย้อนกลับมา พิจารณาว่าการวิจารณ์ในสังคมไทยคืออะไร โดยเฉพาะเวลาที่พูดถึงงานวิจารณ์ไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงวัตถุ (object) ที่เราวิจารณ์ได้ สิ่งที่ทำให้การวิจารณ์ไม่เกิดขึ้น คือ 1 การขาดสิ่งที่เรียกว่า creative common ซึ่ง creative common ของ object ของการวิจารณ์หมายถึงอะไรก็ตามที่ถูกพูดถึงจำเป็นต้องมีสถานะสมบัติความเป็นสาธารณะที่จับต้องได้ แต่ในผลงานบางอย่างถูกปฏิบัติเหมือนเป็นสมบัติส่วนตัว เป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่แตะต้องไม่ได้ ยิ่งไปกว่านั้นผลงานบางอย่างหันไปอยู่ใต้กรอบของอะไรบางอย่างก็เท่ากับไม่ใช่สิ่งที่เป็น creative common ที่ทุกคนพูดถึงได้ร่วมกัน 2 เราไม่มีพื้นที่สาธารณะ (public sphere) ที่สามารถมาแสดงความคิดเห็นร่วมกันได้ การไม่มีพื้นที่สาธารณะนั้นมาจากพื้นฐานที่ว่าเราอยู่ในสังคมอำนาจนิยมและไม่มีสิ่งที่เรียกว่าทัศนคติแบบประชาธิปไตย และไม่ยอมรับความเสมอภาคทางความคิด 3 สังคมไม่ได้มองการวิจารณ์ในฐานะกิจกรรมทางปัญญาที่จะบ่มเพาะสติปัญญา ตรงกันข้ามกลับพยายามดูเบาการวิจารณ์ ทั้งที่การวิจารณ์คือกิจกรรมซีเรียสที่ทั้งหมดแล้วคือ Learning Process ของคน คือการบ่มเพาะสติปัญญาความรู้สึกนึกคิดคนที่สังคมต้องยอมรับและให้เกียรติ แต่สังคมมองไม่เห็นกระบวนการนี้ 4 บนพื้นฐานของวัฒนธรรมการวิจารณ์คือสิทธิที่จะโต้แย้ง โต้เถียง มีการเห็นด้วยที่จะไม่เห็นด้วย สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ทำให้วัฒนธรรมการวิจารณ์ไม่เกิด โดยเฉพาะในสังคมนี้ เราอยู่ในขนบนี้และไม่เคยพยายามเปลี่ยนแต่กลับพยายามรักษาเอาไว้ซึ่งเป็นอุปสรรคที่สำคัญที่มีต่อการวิจารณ์ 5 อีกประเด็นที่เป็นภาพรวมใหญ่ในสังคมโลกก็คือการโตขึ้นของ Social Media หรือ Information Society ที่เปลี่ยน

JRNL vol1(2).indd 96 2014/06/13 0:31

ขนบบางอย่าง ทำให้การวิจารณ์ คนที่ทำงานด้านการวิจารณ์ เกิดการโตของคนจำนวนมากที่มีสิทธิที่เข้ามาเขียน มาร่วมสร้างพื้นที่ที่เคยผูกขาดการวิจารณ์ที่เคยอยู่ในพื้นที่ของสื่อที่ใครจะสามารถพูดหรือแสดงความคิดเห็นในบางเรื่องเท่านั้น แต่ในปัจจุบันการเกิดของอินเตอร์เน็ตนี้เป็นไอเดียพื้นฐานที่สังคมนี้ไม่เคยเข้าใจว่านี่คือการ Decentralize อำนาจ ที่คนสามารถจะแชร์ทัศนะเข้าสู่แหล่งของข้อมูลความรู้ได้ด้วยตนเองไม่จำเป็นต้องผ่านคนกลาง และการที่ทุกคนสามารถที่จะแสดงความคิดเห็นได้ก็เป็นการท้าทายที่จะพิสูจน์ได้ว่าทัศนะใดได้รับการยอมรับ ทัศนะใดด้อยค่า ซึ่งไม่ใช่โลกของการแข่งขัน แต่เป็นโลกที่ทุกคนจะต้องทำงานหนักมากขึ้น อีกประเด็นที่สำคัญที่สังคมไทยไม่เห็น แต่สังคมโลกตื่นตัวคือ การหายไปของความหวัง (hope) หรืออยู่โทเปียบางอย่างที่เป็นแกนกลาง เป็นมาตรฐานเป็นหมุดหมายที่บทวิจารณ์จะนำไปสู่ แม้จะไม่มีมาตรฐานใดที่จะสามารถบอกได้ว่า เมื่อเราวิจารณ์ในประเด็นใดประเด็นหนึ่งแล้วจะชี้ไปสู่อุดมคติ มาตรฐาน ความคาดหวังบางอย่างได้ เนื่องจากไอเดียนี้สูญสลายไปแล้วเมื่อเหตุการณ์พฤษภาคม 1968 ที่ไม่ได้เป็นแค่เหตุการณ์ทางการเมืองแต่รวมไปถึงเหตุการณ์ทางความคิด ทำให้คนไม่เชื่อในเรื่องของความเปลี่ยนแปลง ความหวัง สอดคล้องไปกับภาพการขึ้นมามีอำนาจของนาซีและฮิตเลอร์ การวิจารณ์ด้านหนึ่งเคยผูกพันธกิจไว้กับสิ่งนี้แต่ต่อมาได้หายไป ซึ่งไม่ได้เป็นแค่ภาพการวิจารณ์ในสังคมไทยและสังคมโลก

อย่างไรก็ตาม กิจกรรมการวิจารณ์ยังคงอยู่ในบทบาทที่แปรเปลี่ยนไปในสองลักษณะคือ 1 การวิจารณ์ยังเป็นกระบวนการที่เรียกว่า Learning Process ที่ทุกคนสามารถแชร์ทัศนะต่าง ๆ ที่พร้อมที่จะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย ทัศนะที่สามารถโต้แย้งได้ นี่เป็นทัศนะพื้นฐานที่ยังคงอยู่ 2 งานวิจารณ์เป็นงานที่ซีเรียสไม่ใช่เพียงแค่เห็นอะไรแล้วนำมาถ่ายทอด แต่งานวิจารณ์มีการบ้านจำนวนมากในการนำไปสู่การเคลื่อนไหวทางความคิด เพราะคนที่ผลิตงานเพื่อให้เกิดการวิจารณ์ต้องทำงานหนัก ฉะนั้นการวิจารณ์จะต้องทำงานหนักควบคู่กันไป สองสิ่งนี้เองที่ยังคงมีความสำคัญอยู่ และสิ่งที่จะเชื่อมโยงต่อมาก็คือเรื่องการประเมินคุณค่า เพราะเมื่อเราเข้าไปในพื้นที่ของงานศิลปะ การประเมินค่าที่เป็นเรื่องใหญ่ในแง่สุนทรียศาสตร์ที่สังคมไทยอาจจะไม่ตระหนัก เราไม่ได้มองคุณค่าเชิงการรับรู้เชิงวัตถุเชิงความสวยงามอีกต่อไป แต่เป็นการประเมินคุณค่าที่สำคัญ ในประเด็นของสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ เรายอมรับชุดการเคารพทางความคิดเป็นสิ่งสำคัญที่เราได้จากการเสพงานศิลปะ และคิดว่านี่เป็นคุณค่าพื้นฐาน แต่การได้รับการยอมรับในผลงานของอภิชาติพงศ์ที่ไม่ได้เป็นเพียงแค่ Primitive Passion ในความหมายที่เป็นการหยิบยกเรื่องตนเองให้คนอื่นได้รับรู้ แต่เป็นความสามารถในการสื่อเรื่องเล่าที่คนอื่น คนภายนอกเข้าใจนี่เป็นการประสบความสำเร็จส่วนหนึ่งในงานของอภิชาติพงศ์ ซึ่งแม้จะไม่ประสบความสำเร็จเลยในสังคมไทยก็ไม่ใช่เรื่องแปลก แต่สิ่งที่ปรากฏคืออภิชาติพงศ์สามารถหามุมมองในการถ่ายทอดการเล่าในแง่การสื่อสาร ความ

JRNL vol1(2).indd 97 2014/06/13 0:31

สัมพันธ์ต่อผู้อื่นในเรื่องของเราที่จะถ่ายทอดได้ นี่เป็นสิ่งที่ภาพยนตร์ไทยส่วนใหญ่ล้มเหลวและมีปัญหาในการถ่ายทอดเรื่อง นี่เป็นมิติที่สำคัญในฐานะผู้สร้างสรรค์งานที่จะต้องรู้วิธีการที่จะสร้างความสัมพันธ์กับคนอื่นให้เข้าใจเรื่องของเราอย่างไร และนี่เป็นปัญหาหนึ่งของศิลปินไทยที่ไม่เข้าใจถึงการเล่าเรื่องหรือการพยายามสื่อสาร เพราะสิ่งที่เป็นปัญหาคือการมองวัฒนธรรมที่คนบางกลุ่มไม่เคยมองวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นการสื่อความสัมพันธ์กับผู้อื่น แต่กลับมองวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งสูงค่าและแน่นิ่ง

ดร.บัณฑิตกล่าวว่ามีหลายเรื่องที่ทับซ้อนกัน การคิดการเล่าไม่ได้เป็นเพียงแค่การบ่น ส่วนตัว การคิดคือกิจกรรมทางการเมืองอย่างหนึ่ง ซึ่งมีคุณค่าในชีวิตมนุษย์ นี่คือสาระที่จะชวน ให้คิดต่อได้ ตั้งแต่ฟังมาก็คิดไปด้วยว่าท้ายสุดแล้ว ไม่ว่าเราจะใช้งานศิลปะหรือไม่ คงมีคำตอบ หลายอย่าง แต่ที่แน่ๆ คงเป็นเช่นที่อ.เกษมสรุปก็คือ คนที่เกี่ยวข้องจะได้ร่วม เป็นส่วนหนึ่ง ของกระบวนการเรียนรู้ ได้ทำให้คิดอย่างต่อเนื่อง เปิดพรมแดนให้คิดต่อกับประเด็นที่เชื่อมโยง เพราะมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ทั้งกับส่วนตัวและต่อสาธารณะ

หลังจากที่วิทยากรทั้งสามท่านได้กล่าวจบไปนั้นได้มีการเปิดโอกาสให้มีการซักถามโดยมี**คำถามจากผู้เข้าร่วมเสวนา ดังนี้**

คุณวรเทพ อรรคบุตรกล่าวว่า ขอถามดร.ทัศนัย สำหรับในเรื่องลัทธิพิธีที่เป็นการบูชาตัวบุคคล ถ้าเทียบกับพื้นที่ของวัฒนธรรมป็อป เช่น การเสพดนตรี การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เนื่องจากเป็นเรื่องของการบริโภค การสร้างความเป็นกลุ่มก้อนทางภาษาที่จะสื่อสารเหมือนกัน

อีกประการเป็นความคิดเห็นที่มาจากการอ่าน บทความชื่อ "เกินแกง" บทความในช่วงท้ายเมื่ออ่านระหว่างบรรทัดถ้าจะก้าวข้ามไปวิจารณ์ทัศนคติทางการเมืองของศิลปินว่ามีการวิจารณ์ความเห็นที่ควรจะไปในทิศทางที่เที่ยงตรงมากกว่านี้ แต่โดยส่วนตัวเห็นแย้งว่า เนื่องจากศิลปะไม่จำเป็นที่จะต้องตอบเรื่องความถูกต้องทางการเมือง เพราะว่าในตัวงานวิจารณ์อธิบายแนวคิด Relational Aesthetic ว่าทำให้เกิดการปะทะสังสรรค์ เปลี่ยนให้พื้นที่ของหอศิลป์เป็นพื้นที่ของการมีชีวิตขีวา การสร้างโมเดลให้คนเข้ามาอยู่ในงานโดยที่มีภาพเหตุการณ์ทางการเมืองเป็นตัวเชื่อม แต่เนื่องจากข้อความระหว่างบรรทัดของผู้เขียนที่ว่า ศิลปินละเลยตัวละครที่ทำให้เกิดความวุ่นวายในรอบ 50-60 ปี แต่ศิลปินเสนอทางออกให้แค่ทุกคนมากินแกงสีต่างๆ เท่านั้นหรือนี่เป็นทัศนะส่วนตัวในการอ่านงานวิจารณ์อีกชั้นหนึ่ง

ดร.ทัศนัยตอบว่าสิ่งที่คุณอธิบายมองว่า ศิลปะไม่ควรมีบทบาทชี้นำ ควรที่จะเป็นแกงโฮะ ที่ชวนให้คนมาร่วมหาคำตอบ ซึ่งนี่ก็คือความกังวลใจที่บอกไปแล้วส่วนตัว การมองว่า ศิลปินอยู่เหนือ

JRNL vol1(2).indd 98 2014/06/13 0:31

ความขัดแย้งได้จะกลายเป็นลัทธิที่ไม่ได้นำไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น เพราะในท้ายที่สุดแล้วตัวเขาก็จะทำตนเหมือนอยู่ในลัทธิพิธีที่ถูกสร้างขึ้นมา แต่ในท้ายที่สุดแล้ว เราก็จะเห็นข้อโต้แย้งที่อยู่ในงานศิลปะเต็มที่ก็แค่พูดเป็นวลี เช่น ความรัก แสงสีในธรรมชาติ ความขัดแย้งในการเมือง ซึ่งศิลปินสำคัญผิดว่าสิ่งเหล่านั้นคือเนื้อหา ที่หนักไปกว่านั้นก็คือบางคนคิดว่าเป็นคอนเซปต์ด้วย นี่คือปัญหามากลัทธิพิธีที่ถูกปลูกฝังในโรงเรียนศิลปะในสังคมไทยไม่ทำให้ศิลปินพูดถึงเนื้อหา และลึกไปสู่แนวคิดมีความเชื่อในการเป็นศิลปินแต่กลับเอาศิลปะมาพูดเป็นเพียงวลีเท่านั้น

สำหรับประเด็นแรก วัฒนธรรมป็อป (Pop Culture) ผมไม่แน่ใจนัก เพราะถ้ากลับไปอ่านงาน Carnival ของมิคาอิล บัคทีน ลักษณะของมหรสพขนาดใหญ่ คอนเสิร์ตเหล่านั้นอาจแสดงถึงสถานะทางเอกสิทธิ์ที่ถูกผลักมาสู่เอกชน พื้นที่ที่สถานะทางสังคมเบาบาง เพราะทุกคนเข้าไปทำกิจกรรมต่างๆ เหมือนกัน ไม่มีใครสนใคร แต่ถ้าไปอ่านงานของ กีย เดอ บอ ชื่อ Society of Spectacle เขากลับมองว่ามหรสพทางสังคมสมัยใหม่ทำหน้าที่ทำให้คนเชื่องกับความสนุกสนานนั้น โดยขาดทัศนะทางการวิจารณ์

ยุทธวิธีในการนำแสดงออกในงาน "who's afraid of red, yellow, and green" เป็นซีรีส์ในงานที่ต้องการพูดเรื่องการประท้วงทั่วโลก แต่อาจจะกลายเป็นประเด็นที่ศิลปินหยิบมาใช้ต่อ โดยตอนที่ตั้งชื่องานมาจากงานของ Barnett Newman ที่มีคนเข้าไปทำลาย ศิลปินจึงหยิบชื่อมาใช้ผลงานและเพนต์แบ็คกราวด์ภาพเหตุการณ์ 6 ตุลา งานของอภิชาติพงศ์กับงานของฤกษ์ฤทธิ์โดยส่วนตัวคิดเป็นคนละบริบทกัน งานของอภิชาติพงศ์มีมีเดียเข้ามาเชื่อมหลายตัว ทั้งในส่วนที่เป็นหนังเป็นการจัดวาง การเล่าเรื่อง การสร้างเรื่อง การสร้างยานอวกาศที่สื่ออะไรออกมาได้หลายอย่างมากกว่าการแสดงงานในห้องสี่เหลี่ยม แล้วมีภาคเป็นพื้นหลังในเรื่องของการตีความก็เป็นไป คนละทิศทางทั้งสองชิ้น คงต้องขยาย ในพื้นที่อื่นที่เกี่ยวข้องกับอภิชาติพงศ์

อาจารย์กมล เผ่าสวัสดิ์กล่าวว่าขอแสดงความคิดเห็นในฐานะที่ทำงานเกี่ยวข้องกับมีเดียด้วย สิ่งที่เห็นในงานอภิชาติพงศ์ในประเด็นเรื่องสุนทรียศาสตร์ เป็นไปได้หรือไม่ที่อภิชาติพงศ์พยายามพูดเรื่องประชาธิปไตยผ่านพื้นที่ของนาบัวในลักษณะของการร้อยเรียง การจัดวางที่ออกมาเป็น Video Installation ที่มีโครงสร้างของงานที่แบ่งภาวะความเป็น object space และ time ฉะนั้นเรื่องเหล่านี้ในฐานะคนทำงานมีเดียหมือนกัน การถูกแยกย่อยของวัตถุเหล่านี้มีความเป็นฟุตเทจของหนังแต่ละตอนที่ไม่ได้ถูกร้อยเรียงในฐานะมีเดีย จึงมองว่าอภิชาติพงศ์ไม่ได้สนใจที่จะเล่าเรื่องของนาบัวในฐานะที่เป็นพื้นที่นาบัว เพราะถ้าอภิชาติพงศ์เล่าความเป็นนาบัวผ่านความเป็นนาบัวก็อาจจะขาดรสชาติที่มีภาวะของการถูกเชื่อมโยงกับภาวะของความเป็นประชาธิปไตยที่สร้างบริบทของความเป็น non linear ของคนที่เข้าไปชมงาน

JRNL vol1(2).indd 99 2014/06/13 0:31

สำหรับประเด็นสัญญะหรือวัตถุที่ทำหน้าที่ร้อยเรียงเรื่องราวกับภาวะนามธรรมที่ผู้ชมจับต้องได้ ศิลปินมีความเป็นอิสระที่จะพูดถึงสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วที่มักจะถูกนำไปพูดถึงโดยกว้างขวาง ในประวัติศาสตร์ จึงมองว่าศิลปินเองไม่จำเป็นที่จะต้องนำมาพูดซ้ำอีก การแยกส่วนเหล่านี้เองที่เป็นความน่าสนใจที่พื้นที่วัตถุแต่ละชิ้นมีการจัดวาง เวลาที่ผู้ชมเดินเข้าไปในพื้นที่งานจะเห็นความเป็นเรื่องย่อยที่กระจัดกระจาย แต่เมื่อเราเดินไปในรอบพื้นที่จะพบว่า เรื่องย่อยๆ เหล่านั้น จะถูกร้อยเรียงเป็นเรื่องใหญ่ที่เกิดขึ้น ในจินตนาการที่ผสมกับประสบการณ์ร่วมของผู้ชมที่มีต่อประวัติศาสตร์ สิ่งนี้เองที่ทำให้มีความเป็นอิสระของผู้ชมทั้งต่อผลงานของศิลปิน และต่อตัวละครที่ปรากฏขึ้นในแต่ละงาน ทั้งการฝึกยิงของคนหนุ่มสาว ผี ที่กระตุ้นไปสู่การตั้งคำถามว่าเกิดอะไรขึ้น การสร้างยานอวกาศก็เช่นกันที่สามารถบ่งบอกถึงความเป็นประชาธิปไตย ในฐานะที่อภิชาติพงศ์เป็นผู้กำกับภาพยนตร์ การที่เขาปล่อยให้ชาวบ้านแสดงออก กระทำกับยานอวกาศอย่างอิสระก็เป็นส่วนหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงการมีประชาธิปไตยในการจัดการและไม่จัดการอยู่

อีกส่วนหนึ่งที่ผลัดออกจากพื้นที่ในจอใหญ่จะเห็นว่ามีเรื่องแสงแฟลช ที่อาจจะเชื่อมโยง ไปถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น อาจจะเป็นเรื่องเสียงปืนแตก หรือเหตุการณ์ใดๆ ก็ตาม โดยส่วนตัวมองว่าวัตถุผลงานเหล่านี้เป็นเสมือนฟุตเทจย่อยที่ถูกร้อยเรียงในแบบ linear แต่ในฐานะผลงานจัดวาง การร้อยเรียงแบบนี้ที่ทำให้เราเข้าไปชม สัมผัสกับผลงานจนเกิดการตีความ อาจจะไม่มีเรื่อง ของเวลาในแบบ linear ที่จะทำให้เราเชื่อว่าเกิดอะไรขึ้น นั่นคืออิสระอีกอัน ที่เรามีสิทธิที่จะเชื่อ หรือไม่เชื่อ เมื่อเกิดการตีความ

แต่สุดท้ายแล้วก็มีภาวะที่มี linear และ non linear ในทำนองเดียวกัน คือเราถูกจัดการในฐานะของผู้กำกับและศิลปินทั้งในฐานะตัวบทและวัตถุที่พาเราเดินเข้าไปสู่ห้องสุดท้าย และต้องใช้เวลาจ้องมองในสเปซนั้นสร้างความรู้สึกเสมือนว่าได้ขึ้นไปในยานอวกาศกับผลงานชิ้นนั้นด้วย ในการเชื่อมโยงระหว่างสเปซเหล่านี้ โครงสร้างเหล่านี้เป็นวิธีการตีความ ความอิสระของความเป็นประชาธิปไตยและสิทธิของผู้ชม ขณะเดียวกันก็มีสิทธิของความเป็น Primitive ที่เป็นภาพที่ปรากฏในงาน music video ก็ได้สร้างให้เกิดสิทธิส่วนบุคคลที่คนดูจะต้องใช้หูฟัง การผสมกันของวิธีโครงสร้างเหล่านั้นสร้างให้เกิดภาวะกึ่งเคออติก (chaotic) แต่เรากำลังอยู่ในพื้นที่จำกัดกับความเป็นมิวสิควีดิโอ ภาพเด็กหนุ่มที่วิ่งไปเรื่อยๆ อาจจะสะท้อนถึงภาวะการหายไปของชายหนุ่มในอดีตหรือไม่ในเวลาเหตุการณ์ทางการเมือง สิ่งเหล่านี้มีการเชื่อมโยงหรือตั้งข้อสงสัยหรือไม่ หรือว่าอภิชาติพงศ์กำลังพูดถึงสภาวะ ความเป็นตัวตนของเขาเองด้วยการดึงเอาเด็กหนุ่มมาแสดงในงาน นี่เป็นความน่าสนใจในลักษณะที่อภิชาติพงศ์ต้องการพูดเรื่องความเป็นประชาธิปไตยผ่านพื้นที่นาบัวในประวัติศาสตร์

JRNL vol1(2).indd 100 2014/06/13 0:31

การเสวนาได้จบลงด้วยการกล่าวสรุปของ ดร. บัณฑิต ที่ว่าจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในวันนี้ทำให้รู้ว่า การเป็นนักวิจารณ์ต้องรู้ประวัติศาสตร์การเมืองไทย ต้องมีแนวคิดทฤษฎีบางอย่างเพื่อทำความเข้าใจและภูมิหลังของศิลปิน และรู้เรื่องความงามด้วยเช่นกัน

สรุปข้อค้นพบที่ได้หลังจากการจัดกิจกรรมภาคเช้า

จากการเสวนาดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่า นอกจากปัจจัยทางเศรษฐกิจแล้ว ปัจจัยทางการเมืองและโครงสร้างทางสังคมของไทยยังขาดความเข้าใจในวัฒนธรรมและการเห็นคุณค่าของการวิจารณ์ ซึ่งเป็นการแสดงสิทธิที่จะโต้แย้งอย่างเป็นเหตุเป็นผล เพื่อก่อให้เกิดความหลากหลายทางความคิด ยังเป็นสิ่งที่ถูกสกัดกั้นผ่านกระบวนการทางสังคม การไม่สามารถเปิดใจกว้างเพื่อรับฟังความเห็นที่ต่างออกไปได้กลายเป็นอุปสรรคที่สำคัญที่มีต่อการสร้างสังคมการวิจารณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเทียบกับสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้น ที่ปรากฏอยู่ในรูปของการ "ล่าแม่มด" ในหลายภาคส่วน

สิ่งที่น่าสนใจคือ พื้นฐานความรู้และความสนใจที่แตกต่างกันนั้นมีส่วนในการกำหนดมุมมองและวิธีคิด ซึ่งอาจจะนำไปสู่รูปแบบของการสร้างงานวิจารณ์ที่หลากหลายได้เช่นกัน เห็นได้จาก ในขณะที่นักวิชาการจากสาขาทัศนศิลป์เอง แม้จะให้ความสำคัญในแง่ของทฤษฎี กายภาพ และกลวิธีในการสร้างงาน รวมไปถึงการเชื่อมโยงประสบการณ์เฉพาะตนกับผลงาน แม้จะยังไม่ได้ทำการวิเคราะห์ตัวงานในระดับลึกเท่าที่ควร รวมถึงยังขาดการวิเคราะห์ด้วยการยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม ส่วนหนึ่งเป็นเพราะวิทยากรแต่ละคนมีเวลาที่จะพูดคุยในเวลาที่จำกัด ทำให้จำเป็นต้องกระชับและพูดถึงสิ่งที่ตนเองต้องการจะนำเสนอ

ขณะที่วิทยากรที่ไม่ได้มาจากสายศิลปะโดยตรงมุ่งเน้นไปที่การเชื่อมโยงประเด็นทางศิลปะไปสู่ประเด็นทางสังคมไทยในเวลาปัจจุบัน ด้วยการยกตัวอย่างทั้งจากนักคิดในโลกตะวันตก และนักคิดจากทางเอเชีย ซึ่งเข้ามาช่วยเปิด แง่มุมในการเสวนาได้กว้างมากขึ้น ในแง่หนึ่งนั้นได้ชี้ให้เห็นว่าการเสวนาเกี่ยวกับศิลปะไม่ใช่เป็นเรื่องของคนในแวดวงศิลปะเท่านั้นที่สามารถเปิดประเด็นถกเถียงได้อย่างเข้มข้น แต่คนในสาขาอื่นหรือผู้รักสมัครเข้ามาเล่นเองก็สามารถที่จะทำความเข้าใจแง่คิดเกี่ยวกับศิลปะ และเปิดประเด็นคำถามกับปรากฏการณ์ที่เกิดในแวดวงศิลปะได้อย่างน่ารับฟัง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเราไม่อาจจะปฏิเสธได้ว่าการเข้ามาของผู้วิจารณ์หรือนักวิชาการนอกสาขาได้ช่วยเปิดมุมมองและเปิดประเด็นในการวิเคราะห์ผลงานที่หลากหลายมากขึ้น แต่หากการเข้ามา

JRNL vol1(2).indd 101 2014/06/13 0:31

ของนักวิชาการนอกสาขาเป็นเพียงการใช้ศิลปะเป็นเวทีเพื่อที่จะสื่อถึงอะไรบางอย่าง หรือเป็นเพียงแค่การตีความเนื้องานแล้วเชื่อมโยงไปสู่สิ่งอื่นนั้นอาจจะก่อให้เกิดการตีความผลงานที่คลาดเคลื่อน อันเป็นผลให้การส่งต่อความรู้ในทางศิลปะที่คลาดเคลื่อนไปด้วยเช่นกันดังที่ดร.บัณฑิตเองก็ได้เปิดประเด็นไว้ในตอนต้นของการเสวนา ด้วยเหตุนี้การอ่านผลงานวิจารณ์ของผู้วิจารณ์จากนอกสาขาหรือแม้กระทั่งจากผู้ที่มาจากสาขาทัศนศิลป์เองก็ต้องผ่านการตรวจสอบ โดยที่ผู้อ่านก็ต้องมีภาวะเท่าทันหรือตรวจสอบข้อเขียนต่าง ๆจากข้อมูลอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

สุดท้ายนี้ในยุคที่เทคโนโลยีและการสื่อสารในยุคดิจิตอล (Digital Age) มีความก้าวหน้าอย่างสูงนี้ ได้กลายเป็นที่ยอมรับว่าจะเป็นพื้นที่แห่งความหวังที่จะเป็นสื่อกลางในการสื่อสาร การนำเสนอและการแสดงความคิดเห็น จนเอื้อประโยชน์ให้ทุกคนสามารถมีสิทธิ์ในพื้นที่สาธารณะ (public sphere) ที่สามารถแสดงทัศนะการวิจารณ์ได้แล้วยังสามารถรับฟังการแสดงความ คิดเห็นโต้ตอบได้อย่างทันท่วงทีอีกด้วย อย่างไรก็ตาม พื้นที่ทางการวิจารณ์ในโลกเสมือนจริงนี้ สำหรับสาขาทัศนศิลป์อาจกล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่ที่ไม่มีความคึกคักทางการวิจารณ์ คุณสมบัติของสื่อออนไลน์ถูกนำมาใช้ประโยชน์เพียงแค่เพื่อแจ้งข่าวประชาสัมพันธ์นิทรรศการศิลปะของศิลปิน และเป็นคลังบันทึก (archive) ข้อมูลการทำงานของศิลปินเท่านั้น ในแง่นี้การจะทำให้สื่ออินเตอร์เน็ตได้ถูกใช้เพื่อสร้างสังคมการวิจารณ์ที่เข้มแข็งและเข้มข้นจึงยังเป็นเรื่องที่รอให้คนในวงการทัศนศิลป์ช่วยกันสร้างต่อไปนี้

JRNL vol1(2).indd 102 2014/06/13 0:31